

**ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ**

СХВАЛЕНО

Вченою радою
Інституту післядипломної
педагогічної освіти Чернівецької області
Протокол № _____
від _____ 2015 р.
Директор ІППОЧО
_____ Білянin Г.І.

**БУКОВИНСЬКИЙ ВІНОЧОК
РЕГІОНАЛЬНА ПРОГРАМА І МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
З МІЖКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ**

Спiвaвтoри:

Савчук О.С., методист НМЦ безперервної педагогічної освіти
Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької
області;

Петрик Л.В., методист РМК управління освіти Глибоцької
райдержадміністрації;

Кузик М.М., вихователь-методист ДНЗ № 2 «Барвінок»
м.Сокиряни;

Дідів Л.П., вихователь-методист ДНЗ № 25 ЦРД «Малюк»
м.Чернівці;

Галиця Л.М., вихователь Сергіївського ДНЗ Путильського району

ВСТУП

Проблеми виховання громадянина, формування культури міжетнічного й міжконфесійного спілкування актуальні для всіх країн. Проте підходи до вирішення цієї проблеми неоднакові і значною мірою залежать від конкретних історичних і соціально-політичних умов, стану суспільства, його ідеології.

Чернівецька область є поліетнічним і поліконфесійним регіоном. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема всебічної етнічної просвіти і прищеплення навиків толерантної взаємодії через мережу загальноосвітніх закладів усіх рівнів, оскільки цей шлях є найбільш ефективним засобом попередження нетерпимості як етнічної, так і релігійної.

У багатьох дошкільних закладах Чернівецької області частково намагаються вирішити цю проблему: функціонують групи з навчанням дітей як українською, так і румунською, російською, польською мовами, у зміст освіти вводиться етнокультурознавчий матеріал. Проте іноді увазі дітей дошкільного віку пропонуються фольклорні й художні твори, які не зовсім відповідають віку та психологічним особливостям розвитку дітей дошкільного віку. Недостатньо звертається увага на ознайомлення з культурою та традиціями безпосередньо тих національностей, які проживають поряд. Враховуючи психічні й емоційні особливості дітей дошкільного віку, необхідно пропонувати їм навчальні матеріали і твори, у яких наводяться приклади мирного співіснування, дружби й успішної співпраці представників різних національностей і релігій.

Сприйняття миру як єдиної системи багатогранних форм існування культур, мов, ідей, поглядів, усвідомлення цієї різноманітності і єдності обумовлюють необхідність виховання у дітей таких людських якостей, як повага до інших культур, релігій, поглядів. Зростає пріоритет загальнолюдських цінностей. Засвоєння світової культури крізь призму національної допоможе сформувати світогляд майбутнього громадянина України, здатного діяти не тільки у своїй національній державі, але й у світі. Очевидно, що в цілому на Буковині вже назріла необхідність розробки системного підходу до викладання дітям не просто народознавства, а курсу «Культура добросусідства», який сприятиме вихованню молодого покоління в дусі взаємоповаги, відвертості й толерантності.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Зміст освіти дітей дошкільного віку визначається державним стандартом – Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні. У його інваріантній частині визначені напрями роботи педагогів для досягнення дітьми дошкільного віку необхідного рівня розвиненості, освіченості й вихованості, зокрема набуття дітьми навиків міжособистісного спілкування, взаємної поваги й толерантності.

Варіативна частина державного стандарту допускає створення програмно-методичних матеріалів, які повинні відобразити особливості регіонів України й задовольнити потреби й інтереси дітей – носіїв різних культур і мов.

Запропонований для дошкільних навчальних закладів програмно-методичний комплекс (ПМК) «Буковинський віночок» є першою частиною інтегрованого спеціального курсу «Культура добросусідства», який спрямований на навчання й виховання дітей багатонаціональної Чернівецьчини.

Одним з першочергових завдань сучасної виховної політики є формування у дітей толерантної поведінки, зокрема етнічної й конфесійної толерантності. Відображаючи національну й регіональну своєрідність культур, педагоги повинні приділяти особливу увагу формуванню не тільки національної самосвідомості й базису особистісної культури, що означає, що дитина залучається до загальних, неперебутніх людських цінностей, але й навиків поважного й толерантного ставлення до інших культур і релігій.

Толерантність, так само як і інші якості особистості, не закладена від природи, а формується поступово в ході соціалізації. Вона з'являється у дитини як під впливом загальносоціальних умов, так і в результаті цілеспрямованої діяльності певних соціальних інститутів – родини, освітніх закладів, установ додаткової освіти й засобів масової інформації. Оскільки до 4 років у дитини з'являються перші ознаки етнічної ідентичності, саме в цьому віці доцільно починати роботу з формування етнічної й конфесійної толерантності.

«Буковинський віночок» – перша частина програми «Культура добросусідства», що орієнтована на дітей 5-го та 6 (7)-го років життя (середня та старша групи), які відвідують дошкільні навчальні заклади.

Мета і завдання

Мета програмно-методичного комплексу «Культура добросусідства» – виховання у дитини пошани до батьків, їх культурної самобутності; до мови й національних цінностей країни мешкання і країни походження; до культур, відмінних від її власної; підготовка дитини до свідомого життя в демократичному суспільстві в дусі взаєморозуміння, миру, толерантності, дружби між усіма народами, етнічними, національними й релігійними групами.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі *завдання*:

1. Виховання основ духовної культури, формування морально-етичного ставлення:

- до сім'ї, рідного будинку, міста чи села, Батьківщини;

- до природи рідного краю;

- до мови, історії й культурної спадщини свого народу й людей, серед яких мешкає дитина.

2. Спонування дитини до прояву співчуття, дбайливого ставлення, уважності до рідних і близьких людей, до друзів і однолітків, зокрема представників різних національностей і релігій, до тих, хто піклується про неї в дитячому садку, удома, хто сам потребує її уваги.

3. Виховання шанобливого ставлення до людей і результатів їх праці, рідної землі, державної символіки й етнічних символів, традицій країни, до державних і релігійних свят.

4. Виховання шанобливого ставлення не тільки до своєї етнічної групи, але й пошани, симпатії, добрих почуттів до людей інших національностей, почуття власної гідності й толерантності.

5. Ознайомлення з особливостями мови, побуту і традиціями людей, що мешкають у Чернівецькій області, зокрема із сімейними й релігійними звичаями, народним етикетом, традиціями гостинності.
6. Навчання етики міжнаціонального спілкування й «культури миру».
7. Формування активної громадянської позиції, почуття патріотизму, національної гордості, позитивного ставлення до різноманітності культур.
8. Створення умов для краєзнавчої й народознавчої роботи в дошкільних установах.

Структура

Комплекс програмно-методичних матеріалів складається зі «Вступу», «Пояснювальної записки», «Методичних рекомендацій», основних розділів: «Природа Буковини», «Люди Буковини та їх культури», «Робота із сім'єю» і додатків: «Термінологічного словника» та «Списку літератури». Розділ «Люди Буковини та їх культури» конкретизується в підрозділах: «Мовне спілкування рідною мовою й "мовою сусіда"», «Традиційна і сучасна культура людей, що живуть у Чернівецькій області», «Історія людей і пам'ятників», «Художня література», «Музика», «Граємо разом».

Кожен розділ визначає основну мету й завдання в роботі з дітьми 5-го та 6 (7)-го років життя, необхідний обсяг знань і вмінь дітей, показники успішного розвитку дітей 5-го та 6 (7)-го років життя, а також містить короткі методичні рекомендації, що стосуються змісту цього розділу.

Термінологічний словник охоплює значення основних понять, які зустрічаються в програмно-методичному комплексі.

Список літератури містить бібліографію, що була використана при складанні програмно-методичних матеріалів, рекомендовану педагогам для додаткового вивчення.

Принципи побудови програмно-методичного комплексу

При розробці змісту розділів ми дотримувалися таких концептуальних принципів:

- *Принцип пріоритету загальнолюдських цінностей:* етнічної й конфесійної толерантності, «культури миру», рівноправності мовних, етнічних і релігійних груп, незалежно від статусу, чисельності й часу мешкання на Буковині.

- *Принцип відродження, збереження й розвитку етнокультурної самобутності й діалогу культур* (питання традиційної культури розглядаються за тематичним принципом).

- *Принцип доступності:* форми й методи роботи з дітьми, обсяг історико-етнографічного матеріалу повинні відповідати віковим і психологічним особливостям сприйняття дітей дошкільного віку.

- *Принцип наступності з початковою ланкою освіти* обумовлює продовження й поглиблення змісту роботи з міжетнічної освіти дітей молодшого шкільного віку.

Реалізація програмно-методичного комплексу

Зміст ПМК є доповненням до чинних комплексних програм розвитку, виховання й навчання дітей дошкільного віку в Україні. Його реалізація може здійснюватися на організованих заняттях і екскурсіях, при підготовці і проведенні розважальних заходів (свят та розваг), а також у повсякденному житті: під час прогулянок, спостережень, бесід, в індивідуальній роботі, у роботі з батьками, при читанні художньої літератури, при організації театралізованої діяльності тощо.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Елементи етнічної самосвідомості з'являються у дітей вже в 3-4 роки. Тому педагогам необхідно піклуватися про те, щоб дати дітям дошкільного віку перші елементарні знання про культуру людей, що мешкають у Чернівецькій області, прищепити навички толерантної взаємодії.

Щоб професійно будувати виховну роботу з дітьми, педагогові самому необхідно детально познайомитися з таким основним поняттям, як толерантність. У першій статті Декларації принципів толерантності, прийнятої державами-членами ООН 16 листопада 1995 р. у Парижі й ратифікованої в Україні, зміст терміна тлумачиться так:

«1.1. Толерантність означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів вияву людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відвертість, спілкування і свобода думки, совісті й переконань. Толерантність – це гармонія в різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, але й політична і правова потреба. Толерантність – це чеснота, яка робить можливим досягнення миру і сприяє заміні культури війни культурою миру.

1.2. Толерантність – це не поступка, поблажливість або потурання. Толерантність – це перш за все активне ставлення, що формується на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини. Ні за яких обставин толерантність не може бути виправданням посягань на ці основні цінності, толерантність повинні виявляти окремі люди, групи й держави.

1.3. Толерантність – це обов'язок сприяти затвердженню прав людини, плюралізму (зокрема культурного плюралізму), демократії і правопорядку. Толерантність – це поняття, що означає відмову від догматизму, від абсолютизації істини й затверджує норми, встановлені в міжнародних правових актах у галузі прав людини.

1.4. Прояв толерантності, який співзвучний до поваги прав людини, не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх думок або поступок чужим переконанням. Це означає, що кожен вільний дотримуватися своїх переконань і визнає таке ж право за іншими. Це означає визнання того, що люди за своєю природою розрізняються за виглядом, становищем, мовою, поведінкою, цінностями й мають право жити в мирі і зберігати свою індивідуальність. Це також означає, що погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим».

Поняття «етнічна толерантність» має два блоки: 1) систему цінностей, поглядів, стереотипів демократичного спрямування, що базуються на визнанні принципу толерантності в міжетнічних відносинах; 2) уміння людини приймати людей з іншою культурою, свідомістю, традиціями і психологічну готовність до взаємодії з представниками інших національностей на основі толерантності і згоди.

Виділені блоки етнічної толерантності особистості можуть бути покладені за основу цілеспрямованої виховної роботи з дітьми з формування у них толерантної самосвідомості.

За наведеною структурою доцільно побудувати роботу у двох основних напрямках.

Перший напрям пов'язаний з ознайомленням дітей із сучасними цінностями в галузі міжетнічних відносин (інтелектуальна складова компетентності в питаннях етноконфесійної толерантності).

Другий напрям орієнтований на те, щоб навчити дітей конкретним видам і формам толерантної взаємодії з представниками інших національностей, прийомам запобігання й вирішення конфліктних ситуацій (практична складова компетентності в питанні етнічної й конфесійної толерантності).

Реалізація толерантної поведінки на практиці передбачає дотримання декількох принципів.

1. Усвідомлюючи себе носієм певної культури і мови, визнавати це право за іншими.

Г. Сковорода писав, що кожен повинен пізнати свій народ і в народі пізнати себе. Лише усвідомивши себе частинкою свого народу, своєї культури і мови, людина може визнати за іншим право пишатися своїм народом і відкрито проявляти свою етнічність. Тільки в дзеркалі іншої культури людина може усвідомити свою власну, побачити її

яскравіше, об'ємніше, образніше, відчутти себе частиною цілого, охоронцем і продовжувачем традицій.

2. Не прагнути підпорядкувати собі іншого.

Про толерантність можна говорити тільки в тому випадку, коли у партнерів відсутнє прагнення підкорити, пригнітити іншого своєю владою, авторитетом, достатком, силою зброї, отже, толерантність будується тільки на основі певної рівності позицій суб'єктів, що взаємодіють. Вона повинна обов'язково включати поважання гідності кожного, право на наявність і збереження індивідуальності, прояв якої обмежується тою мірою, якою це потрібно для досягнення загального результату діяльності.

3. Вивчати іншого.

Оскільки толерантність базується на поважанні гідності суб'єктів, що взаємодіють, то для партнерів стає обов'язковим вивчення того, що кожен з них визнає в собі найбільш цінним, значущим для спілкування.

Нажаль, у сучасному суспільстві саме бажання, а тим більше уміння вивчати іншу людину як цікавого, своєрідного суб'єкта, рідко присутнє і у дорослих, і у дітей. Тим часом подібна діяльність розвиває пізнавальний інтерес і пізнавальну активність дітей, що веде до розвитку творчої особистості. Цей аспект надзвичайно важливий для педагогів.

Ознайомлення дітей з культурою, традиціями, способом життя представників інших національностей дозволить перевести властиву багатьом людям оцінку діяльність у пізнавальну. Це, у свою чергу, передбачає активний пошук різними людьми того цінного, що може бути основою для їх спільного існування. Так у особи формується здатність визнавати наявність інших поглядів, думок, уявлень, способів поведінки, а також плюралістичного сприйняття навколишнього світу і ставлення до нього. Людина може краще пізнати свою власну культуру крізь призму несхожості, побачивши її в дзеркалі інших.

4. Приймати іншого таким, яким він є.

Ця умова означає, що суб'єкти взаємодії не повинні прагнути переробити один одного, а сприймати іншого як щось цілісне зі всіма індивідуальними особливостями.

5. Акцентувати увагу на об'єднувачих чинниках.

Для досягнення толерантної взаємодії важливо знайти те, що об'єднує партнерів, а не роз'єднує їх. Тому необхідно спочатку виділяти спільне, а лише потім фіксувати увагу на відмінних особливостях у позитивному емоційному контексті, формуючи тим самим позитивні етнічні стереотипи.

Загальні методологічні підходи до побудови педагогічного процесу:

- від сприйняття до ідей і узагальнень;
- накопичення досвіду різних контактів з об'єктами навколишнього світу, рефлексія цього досвіду, інтеграція вражень у цілісну картину світу;
- через залучення до духовної скарбниці своєї нації до розуміння того, що світ прекрасний своїм різноманіттям;

етнокультурний компонент (фольклор, народні ігри, декоративно-ужиткове мистецтво, природа) дозволяє створити необхідний для дитячого сприйняття емоційний фон, збудити інтерес, підвищити рівень мотивації до навчання. Це засіб пробудження пізнавальної активності, самостійності, яскравої індивідуальності, художнього розвитку, залучення до краси й самобутності народу. Це шлях до культури відносин між людьми.

Доброзичливе ставлення до людини іншої раси, етнічної й конфесійної групи формується з урахуванням трьох компонентів: пізнавального, емоційного й поведінкового (вольового).

Засобами формування у дітей етики міжнаціонального спілкування є педагогічно скероване спілкування з однолітками й дорослими людьми різних національностей, народна творчість, ігри, художня література та ін. Початком роботи з формування у дітей толерантності в міжнаціональному спілкуванні служить формування емоційно-позитивного ставлення до самого факту існування різних народів, мов, культур, смаків.

Робота з дітьми дошкільного віку в цьому напрямі повинна бути інтегрована за своїм змістом. Дошкільникам рекомендується дати основні відомості з буковинознавства,

пов'язані з історією, культурою, звичаями й побутом народів Буковини, з етики, естетики, екології, доступні їх віковому сприйняттю. Необхідно познайомити дітей з елементами різних видів мистецтв, зокрема живопису, музики й літератури.

При ознайомленні з культурою людей, що мешкають у Чернівецькій області, не можна звертати увагу дітей тільки на національні особливості, завдаючи шкоди ідеї спільності всіх людей на планеті. Необхідно акцентувати увагу дітей на багатстві культур і їх взаємопроникненні, на талантах людей і їх позитивних людських якостях, етичних ідеалах. Знайомлячи дітей з культурою людей, слід виходити, перш за все, з національного складу групи.

У контексті цієї програми слід звернути увагу на те, що виховання патріотичних почуттів до своєї Батьківщини у дітей дошкільного віку повинне базуватися на доброму ставленні до представників інших національностей.

Педагоги повинні сприяти оволодінню дошкільниками елементарною етикою міжнаціональних відносин, формуванню у дітей уявлення про те, що люди на Землі повинні жити в мирі і дружбі

РОЗДІЛ 1. ПРИРОДА БУКОВИНИ

Мета: формування елементів екологічного світобачення, екологічної вихованості, розвиток позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природного оточення за допомогою ознайомлення дітей з різноманітністю природи Буковини.

Завдання:

для дітей 5-го року життя:

- розвивати інтерес до природних об'єктів і явищ, викликати позитивний емоційний відгук при спілкуванні з ними;
- збагачувати уявлення про різноманітність природи найближчого оточення;
- залучати до посиленої практичної природознавчої діяльності;
- виховувати турботливе, дбайливе ставлення до природних об'єктів.

для дітей 6 (7)-го року життя:

- підтримувати стійкий інтерес до природи, її об'єктів і явищ найближчого оточення;
- розвивати пізнавальний інтерес і пізнавальну активність у процесі природознавчої діяльності;
- знайомити з особливостями клімату, давати уявлення про їх вплив на сезонні зміни в природі свого селища, села, міста;
- формувати уявлення про взаємозв'язки і взаємозалежність біологічних елементів природи в місцевості мешкання;
- залучати дітей до посиленої участі в природоохоронній діяльності.

Методичні рекомендації

Ознайомлення дітей з природою Буковини здійснюється в рамках завдань, визначених чинними комплексними програмами освіти дітей дошкільного віку. У зв'язку з тим, що природні і кліматичні умови Буковини частково відрізняються від решти регіонів України, є необхідність познайомити дітей з особливостями природних зон Чернівецької області.

У розділі подана характеристика всіх природних зон і найбільш відомих природних об'єктів. У кожному районі Буковини є свої визначні пам'ятки природи, як: Вижницький національний природний парк, високогірний заказник «Чорний Діл» та заказник «Стебник» у Путильському районі, «Тисовий яр» у Сторожинецькому районі тощо. У першу чергу дітей треба знайомити з цікавими об'єктами найближчого оточення.

Додержуючись основних дидактичних принципів і враховуючи вікові особливості дошкільників, ознайомлення дітей з природою потрібно починати з місцевості, у якій вони мешкають і в якій знаходиться дитячий садок. Дітей знайомлять з деревами, чагарниками, трав'янистими рослинами своєї ділянки, території дитячого садка, прилеглому парку, гаю. Діти дізнаються назви річки, озера, гори й інших природних об'єктів, що знаходяться поряд. Також необхідно звертати увагу дітей на особливості клімату місцевості, на сезонні зміни в природі.

Поступово із засвоєнням знань коло інтересів дітей розширюється, збільшується обсяг матеріалу, його глибина, і до 6-7 років діти повинні отримати цілісне уявлення про природу Буковини.

Робота з реалізації змісту цього розділу здійснюється в першу чергу в повсякденному житті дітей шляхом спостережень, екскурсій, практичної діяльності: дослідів, експериментів, замальовування об'єктів, складання екологічних карт, облаштування екологічних стежок, підбору колекцій, ілюстративного матеріалу тощо. Здобуті знання уточнюються й закріплюються на заняттях, під час бесід, перегляду відеозаписів чи альбомів, читання художньої літератури. У кінці вивчення певної теми можна проводити з дітьми тематичні заняття, наприклад «Чарівний край Черемоша й Прута», «Буковинські Карпати», «Осінь у буковинському лісі» та ін.

Зміст розділу

Буковину називають зеленою гілкою України. Це звання наш край дістав за красу лісів і полів, широких долин і величних гір, дзвінкої блакиті річок, багатства рослинного і тваринного світу.

Географічне положення

Чернівецька область розташована у південно-західній частині України. Якщо уважно розглянути карту Чернівецької області, то наша територія має форму ніби трикутника, що витягнутий з південного заходу на північний схід.

За особливостями рельєфу територія поділяється на 3 частини: рівнинна (лісостепова зона), передгірська (невисокі гори) та гірська, які на географічній мапі позначаються відповідними кольорами: зеленим, жовтим, коричневим. У схематичному зображенні можна виділити три великих смуги, які східцями піднімаються з північного сходу на південний захід. Більша частина краю, що розташована між річками Дністер та Прут (Сокирянський, Кельменецький, Хотинський, Заставнівський, Новоселицький, частково Кіцманський, Герцаївський, Глибоцький, Сторожинецький райони та м.Чернівці), є рівнинною.

Південніше ріки Прут простягається територія передгір'їв з горбисто-грядовим рельєфом, найвищою точкою яких є гора Цецино на західній околиці Чернівців.

Гори на території області є частиною Карпатських гір, що простягаються через територію кількох країн Європи. В нашій області вони мають назву Буковинські Карпати (Путильський, частково Вижницький та Сторожинецький райони), найвищою вершиною яких є гора Яровиця. Також відомі такі вершини як Піпіван, Томнатика, Жупанів, Чорний Діл. Гірські вершини утворилися внаслідок того, що товсті шари різних осадових порід розлилися, утворюючи своєрідне підняття, набуваючи вертикального положення.

Гірська природа – талановита майстриня незрівняних загадкових витворів з каменю, що стали неоціненними пам'ятниками Путильського району: скеля «Камя'на Багачка» (с.Усть-Путила), моноліт «Брама Довбуша» та велетень «Соколинний камінь» (с.Підзахаричі), гора «Камінь Жаба» (с.Мариничі) та урочище «Протяте каміння» (с.Підзахаричі). Кам'яні велетні, що утворилися в наслідок вивітрювання, руйнування твердих порід на поверхні землі, вражають своєю висотою та дивовижними формами.

Ґрунти

Орних земель у гірській зоні дуже мало. Ґрунти тут малородючі, в них мало поживних речовин (гумусу) і тому вони легко розмиваються текучими водами. Великі площі тут зайняті пасовищами та сінокосами.

На решта території ґрунти придатні для сільськогосподарського використання, але вони різної родючості і деякі потребують спеціальної обробки. Найбільшим багатством нашого краю є різні відміни чорноземних ґрунтів, які поширені на схилах височин у Кіцманському, Заставнівському, Кельменецькому районах. Такі землі є найсприятливішими для сільськогосподарського освоєння.

Корисні копалини

Найпоширенішими на території Чернівецької області є родовища будівельних копалин. Найбільше – вапняки, родовища яких залягають у Кіцманському, Заставнівському, Хотинському, Кельменецькому, Сокирянському районах.

Для видобування будівельного каміння в Сокирянському районі створені шахти. Сокирянські каменоломні — мережа штучно створених підземних ходів і лабіринтів під Сокирянськими. Сьогодні кар'єрна виробка сягнула величезних розмірів – понад 650 гектарів. Тепер – це ціле підземне царство, в якому і далі триває виробничий процес на дільницях.

Як природний кам'яний будівельний матеріал в області широко використовуються пісковики, родовища яких поширені в гірських районах і на рівнині Придністров'я.

По всій території нашого краю поширені родовища суглинків і глин, що використовуються для виробництва цегли, черепиці, кахелю, посуду, плиток.

Відомі невеликі родовища нафти (поблизу смт. Красноільск Сторожинецького району та біля сел Виженка і Лопушна Вижницького району), бурого вугілля (північ Вижницького району), фосфоритів (схід Кельменецького та північ Сокирянського районів) та інших копалин, що ще не розробляються.

В багатьох місцях на території Чернівеччини є родовища мінеральних вод. Вони використовуються як лікувальні та для розливу столових мінеральних вод.

Пам'ятки природи рідного краю

На території Чернівецької області нараховується понад 250 пам'яток природи. Вони включені до державних і місцевих реєстрів та підлягають охороні.

Вижницький національний природний парк охоплює місцевості низькогір'я Буковинських Карпат. Тут проростають унікальні насадження бука, ялиці та інших цінних деревних і трав'яних рослин.

На півдні Путильського району знаходяться високогірний заказник «Чорний Діл», де зростають рідкісні рослини, та заказник «Стебник», де зустрічаються рідкісні тварини (зубр, лісовий кіт, тритон карпатський, саламандра).

Ботанічними пам'ятками природи державного значення оголошено Рухотинський і Шилівський ліси в Хотинському районі, де проростають високопродуктивні букові ліси. В Сторожинецькому районі на території Кучурівського лісництва розташований заказник «Тисовий яр», де проростає тис-дерево, що збереглося ще з давніх геологічних часів.

На околиці с. Баламутівка Заставнівського району є печера «Баламутівська», на стінах якої збереглися малюнки первісних людей. Також пам'ятками природи є багатоповерхові лабіринтові печери в гіпсових відкладах, одні з найбільших у світі (близько 90 км піземних ходів): «Буковинка» і «Попелюшка» в Новоселицькому районі.

Клімат

Чернівецька область вирізняється помірним кліматом, перехідним до помірноконтинентального. Оскільки територія краю неоднорідна за характером поверхні, то й погода вирізняється від місця до місця. В горах завжди холодніше і більше опадів, на рівнинах – тепліше і сухіше.

Особливо вирізняється клімат гірської території, який характеризується надмірною вологістю. Ліси відіграють особливу роль у його формуванні, очищають повітря від шкідливих речовин, слугують джерелом вологи. Тому повітря тут чисте, настояне на ароматній смерековій живиці. На вершинах гір протягом всього року спостерігаються вітри різної швидкості, в долинах гори не пропускають їх і затримують тепло.

Влітку в області зазвичай випадає багато опадів, найбільше – вгорах. Взимку опадів майже втричі менше ніж влітку. Перехідними періодами є весна та осінь. Весною поступово підвищується температура повітря, тане сніг і лід, річки звільняються від криги (скресають), небо все частіше стає безхмарним. Восени, навпаки, понижується температура повітря, спостерігаються приморозки, дні стають похмурими, часто йде дощ, а пізньої осені – дощ зі снігом.

Стихійні явища

У природі час від часу бувають катастрофічні стихійні явища, що завдають великої шкоди будівлям і спорудам, призводять до загибелі людей та тварин.

На території Чернівецької області деякі природні стихійні явища повторюються час від часу, зокрема: землетруси, зсуви, паводки і повені, бурі, зливи, град, грози.

Водні багатства

Ріки

В області густа мережа річок, всього протікає 3,7 тис. річок і потоків. 70 річок мають довжину 10 і більше км. Ріки Чернівецької області поділяються на гірські

(р.Черемош від витоків до м. Вижниці з допливами, верхів'я р.Сірету з допливами) і передгірно-рівнинні (річки Дністер, Прут, Черемош від м. Вижниці вниз по течії, Сірет з допливами в межах області).

Головною і найбільшою річкою краю є р. Дністер – найбільша річка Українських Карпат. Початок річки (витік) знаходиться у Львівській області, а впадає Дністер у Чорне море. В межах нашої області Дністер протікає по її північній межі на протязі 272 км. Долина річки глибока з високими стрімкими берегами. Русло річки звивисте. Більша частина долини Дністра заповнена водосховищем, що утворилося вище греблі гідроелектростанції в м. Новодністровськ.

Прут – друга за величиною річка нашого краю. Витік розташований на схилі гори Говерли (Івано-Франківська область), впадає в р. Дунай (Румунія). Долина річки широка, заповнена камінням і піском. Схили долини похилі. На Пруті щорічно бувають 10-15 піднять рівня води, але найбільші з них – катастрофічні паводки – бувають раз на 14-16 років і спричиняються зливовими дощами на початку літа.

Черемош – найбільший правий доплив р. Прут. Верхів'я річки – білий Черемош – це типова гірська річка. Найбільшим правим допливом Черемошу в межах нашої області є р. Путила.

Сірет – лівий доплив р. Дунаю. Витік гори знаходиться на схилі гори Бурсукової у Вижницькому районі.

На крайньому півдні Путильського району бере початок річка Сучава – правий доплив р. Сірету за межами області.

Водоспади

Найбільш відомі Буковинські водоспади (інша назва – Смугарські) – низка водоспадів, що розташовані в Карпатах на сході с. Розтоки Путильського району. Каскад із цих близько розташованих один до одного водоспадів знаходиться в гірській долині р. Смугарів, що є правою притокою р. Черемош. Буковинські водоспади, серед яких семеро найбільш відомих (Ковбер, Сич, Нижній Гук, Ворота, Середній Гук, Верхній Гук), об'єднані в ландшафтний гідрологічний заказник місцевого значення з однойменною назвою.

Також відомими є водоспади «Кізі» (один з найвищих водоспадів в Україні, що впадає в річку Бісківка) та «Білий потік» (має вигляд каскаду з трьох уступів і впадає в річку Сучава).

Озера

На території області нараховується біля 600 ставків. Найбільше їх у Кіцманському, Заставнівському, Новоселицькому, Хотинському та інших рівнинних районах. Мало їх у передгір'ях і практично немає в горах. Винятком є єдине природне озеро «Гірське око» – голуба гірська перлина, розташоване поблизу с. Нижній Ялівець Путильського району. Воно має форму загадкової намистини в обіймах вічнозелених ялин.

Також останнім часом відомим стало озеро в с. Чорторія Кіцманського району, де б'ють теплі підземні джерела, завдяки чому тут залишаються на зимівлю стаї красенів лебедів-шипунів.

Водосховища

На півночі області в долині р. Дністра розлилося глибоководне Дністровське водосховище. Його вода використовується для виробництва електроенергії на ГЕС, а також для зрошення городів, садів, полів.

Підземні води

Підземні води на території області поширені повсюдно, але найбільші їх запаси по долинах річок Дністра, Прута, Черемошу, Сірету.

Наш край багатий на джерела мінеральних вод, які виходять на поверхню або залягають неглибоко. Найбільше їх у передгірних місцевостях і в Придністров'ї. На базі родовищ мінеральних вод створені лікувальні заклади (село Брусниця Кіцманського району, село Щербинці Новоселицького району).

Рослинний світ нашого краю

Рослинність нашого краю дуже багата і різноманітна. Залежно від особливостей рельєфу, типу ґрунтів, кліматичних умов, рослинність на території області має свої особливості. Наш край розташований в межах двох природних зон – лісостепової та лісової гірської.

В лісостеповій зоні, яка займає всю рівнину між Прутом і Дністром й частину Передкарпаття, невеликі ділянки лісів чергуються з луками і найбільше – з полями. Лише на Хотинський і Чернівецько-Сторожинецький височинах і на схилах долини р. Дністер та його допливів збереглися великі масиви букових, дубових, грабових лісів. Ці ліси називають листяними, тобто в них переважають листяні дерева. В передгір'ях поширені букові ліси. Колись у давнину букові ліси займали великі площі і звідси пішла назва нашого краю – Буковина. У передгір'ях поширені мішані (листяні і хвойні дерева) ліси, а на виокогір'ях – чисті смерекові ліси або хвойні (ялиця, смерека, сосна).

Високо в горах (вище 1400 м над рівнем океану) ліс не росте. Тут поширені високогірні луки, які називають полонинами. Луки також є на схилах горбів у передгір'ях, на Прутсько-Дністровській рівнині, в долинах річок.

Великі площі земель на території області розорані. На полях вирощують різні сільськогосподарські культури. На рівнині і в передгір'ях є фруктові сади і виноградники. Садівництвом останнім часом активно займаються мешканці Хотинського, Кельменецького та Сокирянського районів.

Дерева: бук лісовий, дуб, граб, ялиця, клен, явір, ясен, вільха сіра, береза, горобина звичайна, верба козяча, грецький горіх, каштан, тополя, липа та ін. Вище в горах до основних дерев – бука та ялиці – приєднується ялина звичайна (по місцевому називається смерека), ялиця біла, сосна гірська,

Чагарники: ліщина, ялівець, калина, шипшина, бузина чорна, бузина червона, бузок та ін.

Плодові дерева: груша, яблуня, вишня, черешня, слива та ін.

Трав'янисті рослини: барвінок малий, борщівник звичайний, братки (фіалка триколірна), вовчуг польовий, грицики, кмин звичайний, конюшина лугова, коров'як, калюжниця болотна, незабудка польова, пустирник (собача кропива), хвощ польовий, лопух великий, іван-чай вузьколистий та ін.

У трав'яному покриві поширені біловус, на рівнинах – типчак, бородач, чебрець, а на болотистих луках – очерет, осока та ін.

На високогір'ях зрідка можна зустріти едельвейс (місцеві мешканці називають цю квітку «шовкова косиця»), «зозулині або Венерені черевички» (вид орхідей). У масиві Чорний Діл на Путильщині росте рослина «червона рута», оспівана в піснях нашого краю. За гуцульськими легендами червоною рутою вважають рододендрон миртолистий. Це низькорослий сланкий вічнозелений кущик, який на високогірних полонинах у червні зацвітає яскраво-червоним цвітом.

Лікарські рослини: арніка гірська, деревій звичайний, звіробій, материнка, золототисячник, мати-й-мачуха, подорожник великий, радіола рожева (золотий корінь), тирлич жовтий (джин джура), чебрець звичайний, ромашка та ін.

Сільськогосподарські рослини: пшениця, ячмінь, кукурудза, цукрові буряки, соняшник, картопля, різні овочі тощо.

Гриби: білий гриб, підберезник, підосичник, сирійжка, лисичка, маслюк, опеньок, рижик, груздь та ін.

Ягоди: суниця лісова, ожина сиза, брусниця, чорниця, малина

Отруйні рослини:

- отруйні трави: чистотіл, дурман;

- отруйні ягоди: вовча ягода;

- отруйні гриби: бліда поганка, несправжній опеньок, несправжня лисичка, сатанинський гриб, мухомор.

Тваринний світ нашого краю

Ссавці: лисиця, вовк, бурий ведмідь, борсук, рись, дикий кабан, благородний олень, європейській кіт, косуля, заєць, білка карпатська, їжак, миша, сліпак буковинський та сліпак гірський, видра, полівки, куниця, хом'як та ін.

Птахи: сич, беркут, яструб, глухар, шишкар ялиновий, сорока, ворона, грак, синиця, шпак, сойка, зозуля, ластівка, дятел, чорний лелека, білий лелека, снігур, горобець та ін.

Плазуни і земноводні: гадюка, звичайний і водяний вуж, мідянка, карпатський тритон, плямиста саламандра, жаба, ящірка, черепаха болотяна та ін.

Комахи: сонечко, хрущ, мурашка, бджола, оса, джміль, бабка, метелик, комар, кліщ та ін.

Фауна річок і ставків:

- мешканці річок: щука, лящ, підуста, марена, форель, окунь, бичок та ін.

- мешканці ставків: лин, карась, білий амур, короп, толстолоб та ін.

Небезпечні тварини: вовк, бурий ведмідь, дикий кабан, рись, гадюка, куниця, кліщ, марена, щука.

Охорона природи

Люди не завжди вміло і дбайливо використовують численні дари природи, Іноді вони вважають, що від природи можна брати все і стільки, скільки хочеться, а природі нічого не давати. Таке нерозумне господарювання виснажує природу і може привести до її знищення.

В Чернівецькій області з метою охорони рідкісних рослин і тварин виділено заповідні території: заказник «Чорний Діл» (Путильщина); урочища «Стебник» та «Лужки» (Вижницький район); лісові заказники «Петрівецькій» і «Лунківський» (Сторожинеччина); заказники «Драницький» (Новоселицькій район), «Дністровський» (Заставнівський район), «Чапля» (Хотинський район), «Кліводинський» (Кіцманський район) тощо.

Рослини занесені в Червону книгу України

Дерева: сосна кедрова, модрина.

Трав'янисті рослини: орхідеї «Венерені черевички», білотка альпійська, підсніжник білосніжний, арніка гірська, первоцвіт полонинський, фіалка відхилена, дзвоники пилчасті, орлики трансільванські, лілія лісова та ін.

Тварини занесені до Червоної книги України

Тварини: зубр, кіт лісовий, горностай, рись, ведмідь бурий.

Птахи: лелека чорний, сокіл сапсан, пугач, сорокопуд сірий, глухар, беркут.

Плазуни: саламандра плямиста, мідянка, полоз лісовий, тритон карпатський.

Комахи: жук-олень, вусач мускусний, махаон, мнемозина.

Риби: марена, вирезуб.

Показники успішного розвитку дітей

Діти 5-го року життя:

- позитивно ставляться до явищ і об'єктів природи, знають деякі об'єкти найближчого оточення (рослини і тварин куточка природи, території дитячого садка);
- виявляють цікавість до інформації природознавчого характеру;
- прагнуть до самостійних практичних дій у природі (полити квітку, погодувати рибок тощо);
- виявляють допитливість і пізнавальний інтерес у всіх видах організованої діяльності, спрямованої на засвоєння програмового матеріалу;
- ставляться до природних об'єктів дбайливо та уважно.

Діти 6 (7) -го року життя:

- виявляють позитивні емоційні реакції на явища й об'єкти природи, знають об'єкти найближчого оточення (рослини і тварин куточка природи, території дитячого садка, сімейної садової ділянки, подвір'я);

- виявляють яскраво виражений інтерес до інформації природознавчого характеру, бажання зрозуміти суть явищ, виявити їх взаємозв'язок;
- виявляють зацікавленість у практичних діях (спостерігати за рослиною, протистояти тому, хто завдає шкоди природі і т. д.);
- відображають природознавчу діяльність в інших видах дитячої діяльності (образотворчій, ігровій та ін.);
- виявляють пізнавальну активність у всіх видах організованої діяльності, спрямованої на засвоєння програмного матеріалу, інтерес до засобів досягнення результату, спостережливість;
- орієнтуються в найближчому природному середовищі.

РОЗДІЛ 2. ЛЮДИ ЧЕРНІВЕЧЧИНИ І ЇХ КУЛЬТУРИ

Мета: формування соціальних навиків толерантної поведінки, розвиток усвідомленого ставлення до себе як до самостійної особи, рівної з іншими людьми, інтерес до людей, що оточують, і їх культурних традицій, готовності сприймати позитивний соціальний досвід, формування позитивних етнічних стереотипів, бажання пізнавати людей і робити добрі справи.

Завдання:

для дітей 5-го року життя:

- допомогти усвідомити своє я, уміти знаходити спільне й відмінне між собою й іншими, зрозуміти, що власне ім'я вказує на індивідуальність, на статеву й національну приналежність;
- залучати до спілкування з дорослими й однолітками, створюючи умови для мовного спілкування в різних видах дитячої діяльності;
- формувати позитивне ставлення до народних ігор, розширювати тематику і зміст ігор, вчити налагоджувати дружні відносини з однолітками;
- розвивати інтерес до незнайомої мови, позитивне емоційне реагування на неї, навички сприйняття й відтворення;
- знайомити з усною народною творчістю й музичним фольклором людей, які живуть на території Буковини;
- заохочувати до розвитку інтересу до розмаїття культур навколишнього світу;
- залучати до посильної участі у фольклорних святах.

для дітей 6 (7) -го року життя:

- створювати умови, що сприяють усвідомленню приналежності до свого роду, сім'ї, її традицій та звичаїв, відчуттю гордості за це;
- сприяти відродженню, збереженню й розвитку культур через ознайомлення дітей з їх елементами;
- учити встановлювати й розвивати позитивні контакти з навколишнім світом і людьми;
- сприяти подальшому розвитку і збагаченню ігор дітей, підвищуючи їх виховне й розвивальне значення;
- допомогти дітям в оволодінні елементарними навичками мовного спілкування в умовах близькоспорідненого і неблизькоспорідненого мовного середовища;
- удосконалювати і збагачувати читацький досвід дітей, розширювати життєвий досвід, знання про людей Чернівецької області, про батьківщину, підтримувати й розвивати дитячу вразливість і емоційність;
- збагачувати емоційний світ дітей сприйняттям музичної спадщини людей, які живуть на території Чернівецької області, викликати інтерес до народної музики;
- акцентувати увагу на спільності культур людей Буковини й показувати своєрідність кожної з них у позитивному аспекті;
- формувати переконаність у тому, що Буковина – наш спільний дім і всім разом треба піклуватися про її природу, історію, культуру, жити в злагоді один з одним.

Методичні рекомендації

У дошкільному віці дитина лише намагає характерні для неї відносини з оточенням, у неї тільки починає вироблятися сталий особистісний стиль і з'являється уявлення про себе. Вік від 4 до 7 років – це період розвитку навиків міжособистісної взаємодії дітей з однолітками й дорослими.

За допомогою комунікативної діяльності діти здатні пізнавати навколишній світ і людей, оскільки спілкування з людьми є своєрідним видом залучення до життя через узгодження особистих дій з діями інших людей. Завдання педагогів – спрямувати пізнавальну активність дітей, бути провідником у незнайомому світі дорослих.

Для того щоб виконати завдання розвитку мови дітей як засобу спілкування, необхідно в сім'ї, дитячому садку, групі створити відповідне розвивальне предметно-

просторове середовище. Воно повинно бути оснащене різними матеріалами для ознайомлення з навколишнім світом людей, речей і природи: іграшки, літературні й фольклорні твори, ілюстративний матеріал, відео- й аудіозаписи тощо.

Реалізацію змісту розділу ПМК рекомендується здійснювати в усіх видах організованих занять з дітьми (ознайомлення з навколишнім світом, з природою; образотворча діяльність, музика та ін.), а також у процесі спостережень, читання художньої літератури, ігрової діяльності, розгляду ілюстративного матеріалу, відвідин виставок образотворчого мистецтва та ін. При цьому необхідно враховувати дидактичні принципи «від простого до складного», «від відомого, зрозумілого – до нового, незвіданого». Спочатку знайомити дітей з їх найближчим оточенням, орієнтуватися на їх особистий досвід, враховувати емоційний чинник у пізнанні.

У методичному кабінеті дошкільної установи повинен бути розроблений план систематичної роботи з реалізації цього розділу: тематика і зміст занять, прогулянок та іншої діяльності; оформлений ілюстративний, практичний і консультативний матеріал.

Необхідно створити умови для співпраці дошкільної установи з краєзнавчим, етнографічним, художнім музеями для екскурсій і проведення занять. Також багато додаткового й цікавого матеріалу можна отримати, взаємодіючи з громадами, вихідцями з одного регіону, творчими національними колективами й батьками.

Формування цілісної картини світу дошкільників краще починати з особливостей того регіону, у якому вони мешкають, показавши при цьому обумовленість життя й господарської діяльності людини природними (географічними й кліматичними) особливостями.

Матеріал цього великого розділу представлений у підрозділах: «Мовленнєве спілкування рідною мовою і "мовою сусіда"», «Традиційна і сучасна культура людей, що живуть на території Буковини», «Історія людей і пам'яток», «Художня література», «Музика», «Граємо разом».

Нижче пропонуються короткі методичні рекомендації, що відображають особливості кожного підрозділу.

Підрозділ

«Мовленнєве спілкування рідною мовою і "мовою сусіда"»

Знайомити дітей з «мовою сусіда» необхідно, виходячи з національного складу конкретної групи дошкільників, при цьому педагог повинен заохочувати дітей використовувати формули мовного етикету рідною мовою. Для вирішення завдання розширення спілкування дітей рідною мовою і «мовами сусідів» необхідно виконувати такі умови:

1. Педагогічний процес у дошкільному закладі повинен бути спрямований на максимальний розвиток дитини рідною мовою й забезпечення її психологічного благополуччя.

2. У процесі вивчення «мови сусіда» ставка робиться на рідну мову й використовується той самий тематичний принцип, отже, необхідно розширювати розмовну практику рідною мовою.

3. В умовах близькоспорідненої двомовності діє основний принцип організації роботи з дітьми – порівняльне вивчення двох мов.

4. В умовах неблизькоспорідненого мовного середовища необхідно враховувати вікові, психічні особливості дітей середнього і старшого дошкільного віку, а також наявність чіпкої мовної пам'яті і їх комунікативну схильність.

5. У процесі спілкування дітей «мовою сусіда» необхідно приділити особливу увагу формуванню умінь діяти в мовному і немовному планах.

6. Вивчення «мови сусіда» не повинно бути відірваним від вивчення основ культури її носіїв.

7. Особливу увагу рекомендується приділити роботі з сім'єю, оскільки вплив сім'ї є вирішальним чинником у становленні мовлення «мовою сусіда».

Підрозділ «Традиційна і сучасна культура людей, що живуть на території Буковини»

Матеріал цього підрозділу необхідно подавати дітям так, щоб розкрити різноманітність культур людей, що мешкають у Чернівецькій області. Робота з ознайомлення дітей з народними промыслами й декоративно-ужитковим мистецтвом може бути організована як робота гуртків, яка збагатить уявлення дітей про різноманітність промыслів Чернівецьчини, дозволить прищепити їм деякі навички й уміння.

Дітей можна познайомити з такими видами робіт, як вишивка, плетіння, гончарство, виготовлення виробів з бісеру, об'ємне конструювання, флоромозаїка, флоропластика, витинанки та ін. Роботи, виконані дітьми, можна використовувати для прикрашання приміщення чи ігрових центрів, як подарунки або атрибути для ігор.

Підрозділ «Історія людей і пам'яток»

Зміст цього підрозділу, як і всього розділу ПМК спонукає до вивчення рідного краю не тільки дітей, але в першу чергу педагогів і батьків.

Формування цілісної картини світу дошкільників краще починати з ознайомлення з особливостями того регіону, у якому вони мешкають, показавши при цьому обумовленість життя й господарської діяльності людини природними (географічними й кліматичними) особливостями. Немає необхідності давати дошкільникам весь запропонований у підрозділі матеріал: пропонується вибрати те, що безпосередньо пов'язане з місцем мешкання дітей, з конкретними пам'ятками, залишеними в цьому регіоні різними народами.

Знайомлячи дітей з історією Буковини, необхідно дати уявлення про те, що наш край завжди був багатонаціональний, тут одвіку звучали різні мови; пам'ятки архітектури і мистецтва створювалися носіями різних культур і релігій. Це різноманіття знайшло віддзеркалення в топоніміці Чернівецької області: у назвах вулиць, кварталів, міст, річок, гір, інших географічних об'єктів. Враховуючи те, що топоніміка Чернівецьчини зазнавала численних змін, рекомендується знайомити дітей зі старими й новими географічними назвами.

Враховуючи те, що релігія кожного народу є невід'ємною частиною його культури, рекомендується дати дітям елементарні уявлення про основні світові релігії (знайомство з основними релігіями здійснюється через сімейні та святкові традиції різних національностей).

Матеріал цього підрозділу викладений у хронологічній послідовності, тому в ньому присутні теми, пов'язані з війнами і трагедіями на буковинській землі. Матеріал про війну рекомендується подати дітям відповідно до їх вікового сприйняття у вигляді бесід, проблемних ситуацій на тему «Що може трапитися, якщо люди не зможуть домовитися, поступитися, зрозуміти один одного?».

Підрозділ «Художня література»

Художні твори відіграють значну роль у формуванні міжкультурних і міжнаціональних зв'язків, сприяють взаєморозумінню і взаємозбагаченню внутрішнього світу людей. Дитяча книга відкриває сторінки культур різних людей для допитливості дітей та їх духовного розвитку. Художня література допомагає вводити дитину в найскладніше в житті – у світ людських почуттів, радощів і страждань, відносин, думок, вчинків, характерів. Книга вчить вдивлятися в людей, розуміти їх та мотиви їх вчинків, виховувати людяність, терпимість.

Твори буковинських письменників і поетів допоможуть вихователю в залученні дітей до багатой національної спадщини Буковини, у формуванні національної самосвідомості дітей та їх толерантного ставлення один до одного, незалежно від етнічних і релігійних відмінностей.

Джерелами художнього читання і розповіді дітям є:

1. Усна народна творчість. Буковинський фольклор:

- народнопоетичні твори (забавки, лічилки, заклички, приказки, загадки, скоромовки, прислів'я, приказки);
- прозаїчні твори (казки, оповіді, легенди, притчі, міфи тощо);
- ігровий фольклор (народні хороводні ігри, рухомі, ігри-драматизації з текстом і діалогами).

2. Твори класичної й сучасної літератури про Буковину.

3. Твори буковинських письменників і поетів.

Відповідно до вікових і індивідуальних особливостей дітей рекомендується пропонувати їм ті художньо-пізнавальні і власне художні твори, які допоможуть донести до дітей етнічно-духовні поняття, ідеї толерантності, познайомити їх з життям, побутом, культурою й історією людей, що жили й живуть на Буковині.

Підрозділ «Музика народів Буковини»

Розвиток у дітей музичних здібностей рекомендується здійснювати, використовуючи разом з класичним і високохудожнім сучасним музичним репертуаром фольклорні твори Чернівецьчини та твори сучасних буковинських авторів.

Для ознайомлення з народними музичними інструментами можна рекомендувати такі: сопілка, денцівка (пищик), трембіта, скрипка, цимбали, бас, контрабас, бубон, дрімба та ін.

З характерними особливостями традицій і звичаїв людей, що мешкають на Буковині, доцільно знайомити дітей на святкових заходах та під час розваг, тематичних занять. Дітям необхідно дати загальне уявлення про свята, наприклад, як і коли вони прийшли до людей, з чим вони були пов'язані, про різноманітність свят.

У дитячому садку рекомендується проводити святкові заходи за сезонами року: осінній, зимовий, весняний і літній. У зміст сценаріїв можна вводити фольклорний матеріал рідною мовою й «мовою сусіда».

Вечори розваг для дітей можуть бути присвячені національним святам, проведеним у доступній для дітей формі. Дітей дошкільного віку рекомендується знайомити з найбільш відомими і значущими святами людей, які живуть на території Буковини.

Підрозділ «Граємо разом»

Педагогічною умовою виникнення і розвитку рольових ігор є розширення світогляду дитини і свобода дитячої ініціативи в грі навіть у тому випадку, коли гра організовується дорослим.

Мистецтво спілкування педагога з дітьми полягає в тому, що він, не втручаючись у гру дітей (якщо вони його не запрошують самі), здійснює комплексне педагогічне керівництво розвитком гри, що забезпечує:

- своєчасне набуття і практичне узагальнення дитиною досвіду спілкування в різноманітних формах діяльності;
- залучення дитини до різноманітних знань як конкретного, так і більш загального характеру, які використовуються в грі і сприяють розвитку пізнавальної сфери дитини в цілому;
- створення, організацію і своєчасну зміну розвивального предметно-ігрового середовища, що виявляється для дитини послідовно засобом, умовою й опорою її ігрової діяльності.

Знайомлячи дітей з іграми людей, які мешкають на території Буковини, педагогові важливо показати спільність мети, ціннісну єдність цих ігор, тому що багато ігор однакові за своїм змістом і відрізняються тільки назвою, атрибутикою, національним колоритом і віршованим супроводом.

У цьому підрозділі особливо виділені ігри, спрямовані в першу чергу на навчання дітей взаємодії один з одним, на розвиток у них навиків доброзичливого, толерантного, шанобливого ставлення один до одного.

ЗМІСТ ПІДРОЗДІЛІВ

Підрозділ

«Мовне спілкування рідною мовою і "мовою сусіда"»

Орієнтовні лексичні теми

Давай познайомимось! Наші імена. Ігри, іграшки. Їжа. Сім'я, будинок. Мій сусід. Давай дружити! Мій друг. Дитячий садок. Предмети побуту. Тварини і рослини нашого краю. Свята. Буковина – наш спільний дім.

Орієнтовна тематика словникової роботи

Імена моїх друзів. Ігри, іграшки. Давай познайомимось. Ввічливі слова. Будинок, предмети побуту. Сім'я. Дитячий садок. Рідна природа. Тварини і рослини Буковини. Рідне місто (село, селище). Праця. Професії дорослих. Смаки у всіх різні (наша їжа): що спільного в наших смаках? Наш одяг і взуття. Наша Буковина. Наша Україна.

Наприклад, тема «Давай познайомимось! Ввічливі слова»: Як тебе звуть? Здрастуйте! Добридень! Привіт! Добрий ранок! Добрий вечір! Як справи? - Добре! До побачення! До завтра! На все добре! Хай щастить! На добраніч! У добру путь! Бувайте здорові! Вибач(те)! Пробач(те)! Дякую! Спасибі! Будь ласка. На здоров'я.

Орієнтовна тематика занять

Давай познайомимось! Я люблю слово «разом». Для чого люди спілкуються? Спілкування буває різним. Навіщо бути ввічливим? У країні ввічливості. Твій голос: тихо або голосно? Подяка: яким тоном? Від усмішки стане всім світліше! Чи можна спілкуватися без слів? Не забудь вибачитися. Правила спілкування. День народження. Слово - не горобець, вилетить - не зловиш. Людина без друзів, що дерево без коріння. Ура! Я тебе розумію! До наступної зустрічі!

Показники успішного розвитку дітей

Діти 5-го року життя:

- виявляють позитивну цікавість до людей поряд з ними, однолітків, предметів, явищ і подій найближчого оточення;
- прагнуть застосовувати елементарні формули спілкування в різних формах і ситуаціях;
- спілкуються зі своїми однолітками змістовно й доброзичливо;
- виявляють цікавість до доступних їх розумінню подій і фактів історії, сучасного життя, людей, які прославили їх рідне місто (село);
- виявляють позитивну цікавість до «мови сусіда», розуміють спрямовану до них етикетну лексику. На спрямоване до них питання, прохання, вказівку відповідають одним словом, коротким реченням або використовують невербальні засоби спілкування;
- можуть повторити невеликі пісеньки, забавки, короткі вірші, повтори в казках «мовою сусіда».

Діти 6 (7)-го року життя:

- виявляють пізнавальну цікавість до різноманіття навколишнього світу, людей;
- використовують мову як засіб спілкування в розмаїтті життєвих ситуацій, що потребують вирішення;
- уміють описувати визначні пам'ятки найближчого оточення (вулиці, села, міста);
- слухають, розуміють, сприймають на слух діалогічну й монологічну мову вихователів, дітей «мовою сусіда»;
- уміють відповідати 2-3 словами, короткими реченнями на питання дорослого і дітей «мовою сусіда», використовуючи формули мовного етикету;
- запам'ятовують і вимовляють по пам'яті невеликі вірші, репліки персонажів казок, повтори в казках, піснях «мовою сусіда».

Підрозділ «Традиційна і сучасна культура людей, що живуть на території Буковини»

Сім'я. Рідний будинок. Наші імена.

Поняття «рід», «родовід», «родове дерево», «сім'я», «сімейне дерево». Уявлення про свою сім'ю й родичів. Культура сімейних взаємин.

Спільне у взаєминах усіх сімей: повага до старших, шанування батька – голови сім'ї, любов до матері, турбота про молодших.

Поняття «повне ім'я». Імена батьків, членів сім'ї, родичів. Значення свого імені. На честь кого мене назвали.

Історія походження імен і прізвищ у людей різних національностей. Значення імен. Однакові за значенням імена дітей різних національностей.

Обряди, пов'язані з ім'янареченням у нас і наших сусідів. Імена в народних святах, у назвах міст, в усній народній творчості.

Поняття «святиня». У кожній сім'ї є сімейні святині (найдорожче й найпотаємніше, що передається з покоління в покоління).

Будинок

Святинею для кожної людини є її рідна хата. Будинки відрізняються архітектурою, інтер'єром, предметами побуту. У різних людей є своє уявлення про житло, його впорядкування і благоустрій. Як побудований наш будинок і будинок наших сусідів. Як називаються кімнати в будинку і чому. Що спільного в зовнішньому і внутрішньому вбранні наших квартир/будинків, чим вони відрізняються.

Кухня

Який посуд мама використовує на кухні. З яких продуктів вона любить готувати. Що готують у нашій сім'ї й у наших сусідів щодня й під час свят. Як у сім'ї сидять за столом.

Одяг

Сучасний одяг і взуття. Святковий одяг. Як прикрашений наш одяг. Предмети народного одягу (у т. ч. головний убір, взуття, прикраси) і їх традиційні елементи у нас і у наших сусідів. Зачіски.

Декоративно-ужиткове мистецтво

Свій будинок, посуд, одяг, меблі тощо, люди здавна прикрашають. Національні особливості народних промислів яскраво виявляються в художніх ремеслах: вишивці, гончарному виробництві, плетінні, ткацтві, писанкарстві, виробках із соломки, різьбленні по дереву, виготовленні виробів з металу.

Гончарне виробництво

Посуд, предмети побуту, прикраси житла, іграшки. Матеріали і способи їх обробки. Знайомство з майстрами, що живуть поряд у місті або селищі. Особливості розпису глиняних виробів у народних майстрів, які живуть на Буковині. Ознайомлення дітей з музеєм гончарства в с.Коболчин Сокирянського району та майстром гончарем: заслуженим працівником культури України Гончаром Іваном Івановичем.

Практична діяльність дітей: ліплення, малювання, аплікація. Ознайомлення з технікою виготовлення гуцульської кераміки — «ритування» або «гравіювання» — це розпис покритого білою глиною і підсушеного виробу.

Ткацтво й килимарство

Ознайомлення з саморобними ткацкими верстатами. Килими (безворсові та ліжники), тайстри (сумки), види тканого одягу. Особливості їх малюнка, колориту у румун, українців, гуцулів. Практичне використання в житті. Сучасні ткані вироби.

Практична діяльність дітей: малювання, аплікація.

Вишивка

Зразки народної вишивки. Особливості орнаментів, узорів, колірної гами в роботах буковинських майстрів. Практичне використання вишитих виробів для оздоблення одягу, житла, предметів побуту. Практична діяльність дітей: малювання, аплікація —

прикрашання ігрового куточка, ручна й художня праця – вишивання стебловим швом і швом «хрест».

Плетіння з лози

Стародавнє ремесло – лозоплетіння. Практичне призначення виробів з лози. Основні прийоми роботи з лозою, доступні дітям.

Практична діяльність дітей: виконання доступних видів виробів (підставки під гаряче, кошики) разом з вихователем.

Різьблення по дереву, вироби з дерева

Вироби з дерева (посуд, гребені, свічники, підставки під гаряче, обробні дошки тощо), їх практичне призначення. Об'ємна дерев'яна скульптура. Прикрашання різних дерев'яних виробів різьбою (миски, люльки, сопілки, шкатулки меблі тощо). Ознайомлення з боднарним виробництвом (виготовлення дерев'яних бочок, чанів, діжок, барил, відер, цебрів). Практична діяльність дітей: оформлення природного матеріалу (гілок, корчів, коріння дерев тощо) в який-небудь предмет, персонажа казки, композицію для прикрашання приміщення, ігрового центру.

Писанкарство

Історія виникнення мистецтва писанкарства. Особливості візерунків, кольорової гами писанок у різних регіонах Буковини. Значення символів та кольорів на писанці. Види писанок (крашанка, галунка, мальованка, дряпанка (шкрябанка), писанка-крапанка, карукована писанка). Практична діяльність дітей: малювання, аплікація, ліплення, художня праця.

Ковальство

Ознайомлення з професією коваля. Ручні вироби з металу для побуту. Художня обробка металу.

Праця людей. Професії

Де працюють наші батьки. Де працюють батьки наших друзів, наших сусідів. У нашому населеному пункті є підприємство/ ферма/ агрофірма/ санаторій тощо; де люди різних національностей виробляють/ вирощують/ створюють... Професії людей. Чим раніше займалися жителі нашого населеного пункту.

Запрошуємо в гості

Як ввічливо запросити в гості і на свято. Як привітати зі святом. Які подарунки і як потрібно дарувати на сімейні і релігійні свята. Гостьовий етикет у нашій сім'ї й у наших сусідів.

Свята етносів Буковини

Свята нашої сім'ї й наших сусідів: родини, хрестини/обрізання, іменини, день ангела, день народження, весілля.

Усі люди Буковини шанують вічні спільні природні святині – воду, землю, вогонь, сонце, хліб, від яких багато в чому залежало і залежить їх життя. Це ставлення людини до природи знаходить своє віддзеркалення в календарних святах. Як відзначають свої свята християни та католики, особливості традицій святкування українців та румунів/молдован (Різдво, Маланка, Стрітіння/Мерцішор, Великдень, Трійця, Св. Миколая та ін.), іудеї (Пурім, Песах, Ханука та Рош га-Шана ін.).

Показники успішного розвитку дітей

Діти 5-го року життя:

- знають своє повне ім'я та імена членів сім'ї й родичів;
- упевнено орієнтуються у своєму будинку, знають назви і призначення кімнат у будинку, предметів побуту;
- знають призначення різних видів одягу – повсякденного і святкового, називають предмети одягу, прикрас;
- знають назви народних іграшок, їх призначення;
- знають і розповідають про сімейні свята;
- знають своїх сусідів (з будинку, вулиці) на ім'я, мають уявлення про внутрішнє убрання їх будинків;

- знають, де працюють їх батьки;
- застосовують здобуті знання й уміння в ігровій діяльності.

Діти 6 (7)-го року життя:

- мають уявлення про свою сім'ю, родичів;
- дотримуються основних правил сімейного й гостьового етикету;
- знають і називають деякі відомі страви національної кухні людей, які живуть на території Буковини;
- знають про те, що на території Буковини живе багато різних людей;
- до сусідів з будинку, вулиці, до знайомих ставляться доброзичливо, ввічливо, знають їх на ім'я;
- знають і називають основні народні промисли, якими займалися і займаються люди в їх населеному пункті;
- виявляють пізнавальну цікавість до робіт народних майстрів, дбайливо й шанобливо до них ставляться;
- знають елементи орнаментальних мотивів декоративних розписів, характерних для різних культур;
- називають професії своїх батьків, батьків своїх друзів і сусідів, місце їх роботи, основні види занять;
- дбайливо, шанобливо ставляться до святинь людей, які живуть на території Буковини;
- застосовують здобуті знання й уміння в різних видах діяльності: ігровій, комунікативній, художньо-мистецькій, художньо-мовній.

Підрозділ «Історія людей і пам'яток»

Населені пункти Чернівецьчини

Мала батьківщина для дітей – це вулиця, селище або місто, у якому вони живуть, їх рідна Буковина. Коротка історія населеного пункту, його стара і нова назва. Визначні пам'ятки і святі місця найближчої місцевості. Культура поведінки при відвідинах святих місць. Знамениті люди нашого населеного пункту. Моє улюблене місце в місті (селищі, селі).

Ми – буковинці. Буковинознавство

Чернівецька область на мапі України. Як і коли виникла назва краю (Буковина) та назва області. Чернівці – головне місто української Буковини. Державні символи України й символіка Чернівецьчини. Представники яких національностей живуть сьогодні на території Буковини (українці (також є етнографічна група - гуцули), румуни, молдавани, євреї, росіяни, поляки): у нас багато спільного, але є й ті відмінності, які роблять нас цікавими один одному.

Чернівецька область як історико-культурний феномен

Чернівецька область України – унікальний край, у якому поєднані історична доля Північної Буковини, частини Бессарабії, північного заходу Румунії. Утворена область 7 серпня 1940 року возз'єднанням північної частини Буковини і Хотинського повіту Бессарабії. Розташований на перехресті магістральних шляхів Центральної, Південної та Східної Європи, цей клаптик української землі, в силу свого геополітичного становища тривалий час перебував у складі інших держав.

Свою історичну назву край одержав від предковичних букових лісів – гордості і краси краю. Уперше як географічну назву даний термін застосував молдовський господар Роман I у грамоті від 30 березня 1392 р. Східна частина нашої області називається Північною Бессарабією (її землі складають землі Сокрянського району і міста Новодністровська, Кельменецького, Хотинського та прилеглої до них частини Новоселицького районів). Історична назва Бессарабії пов'язана з назвою племені бессів, які проживали на території між Прутом та Дністром на початку нашої ери.

Чернівецька область межує з Івано-Франківською, Тернопільською, Хмельницькою, Вінницькою областями України, а на півдні та південному сході – з Молдовою і Румунією. Її площа складає 8,1 тисяч км². За адміністративним поділом включає 2 міста обласного підпорядкування (Чернівці та Новодністровськ), 11 районів, має 9 міст, 8 селищ міського типу та 398 сільських населених пунктів.

Основні історичні віхи у становлення Чернівецької області:

X-XII ст. – територія Буковини і Бессарабії входила до складу Київської русі.

3 сер. XII ст. – територія входила до складу Галицького князівства.

3 1199 р. до сер. 1774р. – територія входила до складу Галицько-Волинського князівства.

3 сер. XIV до 1774 р. – Буковина у складі князівства Молдови, яке в 1538 р. потрапило під васальну залежність Турецької імперії.

30.03.1392 р. – в акті молдавського господаря Романа в перше вжита назва «Буковина».

08.10.1408 р. – у феодальній грамоті вперше згадується назва «Чернівці».

1395 р. – перша письмова згадка про Хотинську фортецю.

1774 -1918 рр. – Буковина у складі Австрії (з 1867 – у складі Австро-Угорщини).

1787 р. – Буковина прилучена до Галичини як окрема округа.

1861р. – Буковина визнана окремим коронним краєм з крайовим сеймом.

1775 - 1806 рр. – Хотинська райя (Північна Бессарабія) у складі Турецької імперії, 1806 - 1812 рр. – під управлінням російської військової адміністрації, з 1812 р. – у складі Російської імперії.

03.11.1918 р. – у Чернівцях народне віче проголосило прилучення Буковини до України.

11.11.1918 р. – окупація Буковини та Бесарабії румунськими військами.

28.06.1949 р. – вступ Радянської армії на територію Буковини і Бесарабії та прилучення до УРСР.

07.08.1940 р. – утворено Чернівецьку область у складі УРСР.

30.03.1944 р. – радянські війська звільнили м. Чернівці.

10.11.1947 р. – в результаті мирного договору з Румунією в Парижі затверджено радянсько-румунський кордон.

24.08.1991 р. – Акт проголошення Незалежності України.

Наш край у давнину:

Вчені датують появу перших людей на терені нашого краю на початку кам'яної доби близько 300-100 тисяч років тому. Найдавніша стоянка знайдена у селі Молодово на Сокирянщині. Перші стоянки виявлені саме біля Дністра, тому у річці водилося велика кількість риби, до неї на водопій приходили звірі, навколо буяла багата рослинність, а ще природа щедро наділила землі кремнієм, з якого виготовляли знаряддя праці. Згодом географія розселення поширюється вздовж Пруту і Черемошу (частково Заставнівський, Кельменецький, Хотинський, Сокирянський райони). Цікаву знахідку виявлено в печері неподалік села Баламутівка на Заставнівщині, де первісні художники залишили творіння своїх рук у вигляді малюнків тварин, рослин, різноманітних знаків та ін.

На Буковині виявлено 300 стоянок трипільської культури (6-4 століття до нашої ери). Згадана культура пов'язана з трьома полями: люди ділили поле на три частини з метою отримання високих урожаїв, на одній частині якого засівали ярі культури, на другій – озимі, а третє поле відпочивало. Пам'яткою трипільської культури на території нашого краю є с. Ленківці Кельменецького району. Також відомі поселення трипільців у Банилові, Іспасі, Глибоці, Бабині, Онуті, Прилипче, Василівці, Клішківцях, Долинянах, Чорнівці, Цецині, Ставчанах та ін.

Племена й етноси, що колись жили на території Буковини:

Етнічний склад населення Буковини формувався на слов'яно-українській основі протягом тривалого часу. У VIII -IX сторіччі на території нашого краю проживали:

- уличі – племена, що утворили українську націю;
- словаки – східнослов'янські племена, що попали під вплив західних слов'ян;
- в'ятичі – інші слов'янські племена;
- угри – неслов'янські племена;
- гети – група східних слов'ян;
- тиверці – східнослов'янські племена;
- білі хорвати – інші слов'янські племена (саме з цим племенем пов'язують поширений етнонім «гуцул»).

Наш край у складі Київської Русі та Галицько-Волинської держави

В останній чверті IX століття відбуваються кардинальні зміни в житті східних слов'ян. У них починає формуватися держава – Київська Русь.

В період Київської Русі основна частина населення займається землеробством та скотарством. Також люди займалися ремеслом, найбільш відомими з яких були: гончарство, ткацтво, кравецтво, кушнірство, теслярство, ковальство, боднарство, гутництво. Через Буковину проходили торгові шляхи в Європу та Київ, що давало можливість місцевому населенню продавати у великій кількості предмети вжитку, хутро диких звірів, рибу, шкіру, мед, віск. Найбільшими тоговими центрами значилися Василів (зараз це невелике село на Заставнинщині), Хотин, Цецин. Значний вплив на розвиток культури краю мала християнська релігія, яка поширювалася на Буковині.

У період роздробленості Русі на початку XIII століття одним з найсильніших було Галицько-Волинське князівство з центром у Галичі. Саме до його складу входили землі вздовж Дністра, Черемошу, Пруту, Серету. Князь Данило Галицький зміцнював існуючі і будував нові фортеці для захисту краю. В літописах згадуються Черн, Цецин, Хотин, Городок-на-Черемоші (вчені вважають, що тепер це Сторожинець). Але в середині XIII століття нашого краю досягла монголо-татарська орда, яка зруйнувала більшість фортець.

У документах польських архівів згадується Шипинська земля, яка охоплювала територію Північної Буковини і Хотинщини, а також замки Хотин, Хмелів (на думку вчених – це район сучасного села Зелена Липа на Хотинщині), Цецин, Шипинці (село в Кіцманському районі). Саме у цих пунктах проводилися ярмарки, що зміцнювали економічні зв'язки не тільки на цій території, але й далеко за її межами. За землю точилася гостра боротьба між Польшею та Молдавією. Наприкінці XIV та на початку XV століття Молдавія займає південно-східну частину Шипинської землі. Південно-західна частина області (сучасна Вижниччина) входила до складу Польщі до 1499 р.

Наш край у період Молдавського князівства

У другій половині XIV століття Буковина потрапляє під владу Молдавії. Цей період триває з 1359 по 1538 рік. Основну частину населення склали селяни, була також наявна незначна кількість ремісників, купців та духовенства. Адміністративні центри-волості знаходилися у Хотині, Цецині (сучасне передмістя Чернівців), Сучаві та Хмеліві. Уперше географічну назву «Буковина» застосував молдовський господар Роман I у грамоті від 30 березня 1392 р. Вперше Чернівці як місто згадуються 8 жовтня 1408 р. у грамоті господаря Молдавії Олександра Доброго.

З 1538 року Молдавське князівство було залежним від Турецької імперії, що негативно впливало на становище краю. Українське та молдавське населення хотіло звільнитися від панування турецького султана, тому в цей час активізується козацький рух на Буковині. Історики вважають, що козаки на чолі з Петром Сагайдачним відіграли вирішальну роль у порятунку від турецької навали не тільки Польщі, але й усієї Європи.

Буковина у складі Австрійської (Австро-Угорської) та Російської імперії

У результаті російсько-турецької війни 1768-1774 рр. Буковина відійшла до Австрійської імперії. Хотинщина була під владою Російської імперії (з 1806 р.). До історичної Хотинщини у даний час належать території Хотинського, Кельменецького, Сокирянського і східна частина Новоселицького районів Чернівецької області.

У цей час починає розвиватися промисловість. Найбільш поширеними видами промислів у ті часи були виготовлення соди, гонту та драниці (дощечки для даху), рибальство, гутництво (скляне виробництво). З удосконаленням засобів виробництва поступово відбувався перехід від ручної праці до машинної. У 1816 році почався сплав лісу гірськими річками, обсяги якого щорічно зростали. В останній чверті XIX століття на буковинських землях з'явилися фабрики і заводи. Першість у цьому напрямку належала харчовій промисловості, оскільки наш край був аграрним.

У 1866 році з метою поліпшення зв'язку Буковини з іншими провінціями Австрійської імперії почалося будівництво залізниці для вивозу сировини (в основному – лісу) і доставки на Буковину різноманітного товару з центру.

Найбільшою подією у культурному житті краю другої половини XIX століття було відкриття університету (4 жовтня 1875 р.).

З 1779 року Чернівці стали адміністративним центром Буковини, що мало вирішальне значення для прискореного розвитку міста.

Наш край у XX столітті

У 1914 році почалася Перша світова війна. Австро-Угорщина та Російська імперія, у складі яких знаходилися землі нашого краю, воювали між собою. Наш край як прикордонний став ареною запеклих боїв, хоча простим людям війна не була потрібна.

З листопада 1918 року на великих народних зборах – віче – було прийнято рішення про приєднання Буковини до Західноукраїнської Народної Республіки. Віче було ініційовано лідерами української та румунської громади Буковини Омеляном Поповичем та Аурелом Ончулом, адже на території нашого краю у значній кількості проживали не тільки українці, але й румуни. Але з 8 по 11 листопада 1918 року край був захоплений і 22 роки Буковина перебувала під владою королівської Румунії.

28 червня 1940 року, посилаючись на те, що Північна Буковина і Бессарабія заселена переважно українцями, які хочуть «воз'єднатися з братами зі Сходу», на територію нашого краю увійшли радянські війська. 7 серпня 1940 року була створена Чернівецька область.

22 червня 1941 року фашистська Німеччина напала на Радянський Союз. Наша область є прикордонною, і тому зустріла ворога в числі перших. Упродовж двох тижнів край був захоплений і знову була встановлена влада Румунії (у часи другої світової війни Румунія воювала на стороні Німеччини). Всіх прихильників радянської влади арештовували і розстрілювали. Почалися погроми євреїв, яких відселили в окремий район – гетто. На невеликій за площею території перебувало 50 тис. чоловік. Гетто створювалося і в інших містах нашого краю, зокрема у Сокирянах. Тут загинуло 10 тис. чоловік. Це була катастрофа єврейського народу, яку він називає голокостом.

Наш край був звільнений від німецьких загарбників у 1944 р. Бої за нього тривали понад 6 місяців – з березня до вересня. Спочатку була визволена східна частина області та місто Чернівці. На честь звільнення міста Чернівці – 29 березня – названа одна із його вулиць. Звільнення передгірної та гірської частин краю було завершено у вересні 1944 р.

Перше, що робилося після вигнання фашистів – встановлювалася радянська влада. Але місцеві патріоти України чинили збройний опір новій владі. У людей забирали землю, щоб створювати колективні господарства – колгоспи.

У 1946-1947 рр. східні райони області, що складають Північну Бессарабію, були охоплені голодом. Причинами голоду була засуха та бажання комуністичної влади перемогти селян, які не хотіли вступати в колгоспи. Голод охопив велику територію України, але радянська влада не тільки не допомагала людям вижити, але й збільшила норми здачі хліба державі. Від голоду померло багато тисяч людей.

З 50-х років область поступово почала розвиватися. На Буковині відбудовувалися старі та ставали до ладу нові підприємства.

У другій половині 80-х років в Радянському Союзі почалися серйозні політичні зміни – перебудова, що дало поштовх для розширення демократії. На Буковині почали створюватися громадські організації, що вимагали для України та її народу більше прав. Представники кожного народу, що проживають на території області, створили свої національно-культурні товариства. Була відновлена робота Українського народного дому, створені румунське національно-культурне товариство ім. М.Емінеску, єврейське товариство ім. Е. Штейнберга, польське – ім. А. Міцкевича, російське – ім. академіка А. Сахарова. Керівники всіх цих товариств разом виступали за незалежність України. Це бажання стало реальністю, коли 24 серпня 1991 року Верховна Рада України прийняла акт проголошення незалежності України.

Формування національної структури населення Чернівецької області. Феномен буковинської толерантності

Чернівецька область розташована на стику трьох держав – України, Румунії та Молдови, а також і етнічних територій розселення трьох націй – українців, румунів і молдован. Таке положення області значною мірою відбилося на національній структурі населення, де переважають представники саме цих трьох національних груп та росіяни, які поселилися на нашій території в ході історичного розвитку краю.

Значний міграційний потік становили в *XIV ст. молдавани*, шукаючи на Буковині та Наддністрянщині порятунку від репресій турецьких загарбників. Також *на початку XIV ст.* в області поселилися *румуні*. Такі етнічні процеси призвели до формування нового державного утворення, в складі якого перебувала і сучасна Чернівецька область – Молдавського князівства.

Наприкінці *XIV – першій половині XV століття* продовжується міграція молдавського населення на Буковину. Також внаслідок релігійного та економічного гніту у Вірменії на територію північної Буковини переселяються *вірмени*.

Починаючи з *XV ст.* на території Чернівецької області з'явилися *євреї*. Це переселення пов'язане з тим, що відомий молдавський господар Олександр Добрий дав право торгівлі євреям. В основному це були вихідці з Німеччини та Польщі, котрі концентрувалися в Чернівцях та невеличких містах Буковини. У цей період також до краю переселяються *німці* – із Трансильванії, які пізніше зазнали тут переслідувань, через що їхня чисельність значно скоротилася. Окрім того, саме за часів Молдавського князівства велика кількість *поляків* прибула на територію сучасної Чернівецької області і придбала великі маєтки.

Пізніше, у XVIII ст., на Буковину переселяються *російські розкольники*: потомки донських козаків, що зазнали поразки в Булавінському повстанні, — *некрасівці*, а також *липовани*. Останні переселялися здебільшого з-за Дунаю, згодом з Бессарабії, а частково із внутрішніх губерній Росії.

Буковина австрійського періоду – це особливий поліетнічний та полікультурний регіон. Уряд Австро-Угорської імперії проводив інтенсивну політику у справах національних меншин; у край запрошувалися представники різних національностей із метою розвитку торгівлі та інших ремесел. Також представники різних національних громад краю вміло домовлялися між собою як на буденному, так і на політичному рівнях. Феномен буковинської толерантності пояснюється, нарешті, і особливостями національного характеру представників різних народів Буковини, чільне місце серед рис якого посідала розважливість, повага до себе та інших, бажання зрозуміти інших та вчитися у них, чого вимагали як правила добросусідського етикету, так і потреби щоденного життя.

Етнічні громади Чернівецької області сьогодні

(за станом перепису населення 2001 р.)

Найчисельнішими на території області є представники 7 етнічних груп: українці (75,0 %), румуни (12,7%), молдовани (7,3 %), росіяни (4,1 %), поляки (0,3 %), білоруси (0,2 %) та євреї (0,2 %).

Найбільша частка українського населення проживає у таких районах області: Путильський (99,3%), Заставнівський (99,1%), Кіцманський (98,5%), Вижницький (98,2%), Кельменецький (97,5%) та Хотинський (91,2 %).

Місцем компактного проживання румунів є Герцаївський, Глибоцький, Сторожинецький, Новоселицький райони та м. Чернівці.

В основному, молдавське населення компактно проживає у Новоселицькому (50329 осіб), Хотинському (5102 осіб), Глибоцькому (4425 осіб) районах.

Місцями компактного проживання поляків є Глибоцький, Сторожинецький райони та м. Чернівці.

Загальна чисельність російської діаспори (згідно з даними перепису) становить 37 881 осіб (4,12% населення області), більшість яких проживає у містах Чернівці, Новодністровськ та Сокирянському районі області. З 1840-х років Біла Криниця (Глибоцький район) стали найважливішими центрами російської старообрядницької діаспори і взагалі старовірів.

Орієнтовний перелік визначних пам'ятників, подій Буковини

Історико-архітектурні пам'ятки, які увійшли до списку «Семи чудес Буковини»:

- колишня резиденція буковинських митрополитів (XIX ст., Чернівці),
- музично-драматичний театр імені Ольги Кобилянської (XIX ст., Чернівці),
- вірменська церква (XIX ст., Чернівці),
- Чернівецька ратуша (XIX ст., Чернівці),
- школа №1 (XIX ст., Чернівці),
- Свято-Духівський кафедральний собор (XIX ст., Чернівці),
- Свято-Успенський собор старообрядників (XX ст., Біла Криниця, Глибоцький район).

Інші визначні місця:

- Хотинська фортеця (Хотинський район),
- Свято-Вознесенський Банченський чоловічий монастир (Герцаївський район),
- будинок-корабель, дерев'яна Миколаївська церква, а також Художній музей, краєзнавчий музей, музей архітектури та побуту під відкритим небом (м. Чернівці),
- жіночий православний монастир на Аниній горі (Вижницький район);
- музей Г. Гараса – художника-орнаменталіста (м. Вашківці Вижницького району);
- печера «Баламутівська» з наскельними малюнками стародавніх часів (Заставнівський район).

Літературно-меморіальні музеї:

- літературно-меморіальний музей Ольги Кобилянської – класика української літератури
 - літературно-меморіальний музей Юрія Федьковича – класика української літератури,
 - меморіальний музей Володимира Івасюка – відомого композитора, автора легендарної «Червоної рути»,
 - літературно-меморіальний музей Міхая Емінеску – класика румунської літератури.
- Події:
- свято маланки (Вашківецька переберія, Красноільська маланка, фестиваль маланок у Чернівцях),
 - свято Виходу на полонину (Путильський, Сторожинецький райони),
 - свято «Середньовічний Хотин», у рамках якого проходить міжнародний фестиваль історичної реконструкції середньовіччя «Битва націй» (Хотинський район),
 - Петрівський ярмарок (Чернівці).

Люди, які прославили Буковину (приблизний перелік імен)

- *Громадські й державні діячі:* К. Томащук (перший ректор університету), А.Кохановський (упродовж 26 років обіймав посаду бургомістра Чернівців), О.Попович, В.Залозецький, Б.Штраухер (багаторічний президент Чернівецької єврейської релігійної громади), брати Гурмузакі (національний рух румунів) та ін.
- *Учені:* Ісидор Бодя (медик), Арон Пумнул (вчений-філолог), К.Товстюк, О.В.Ангельський (фізик), К.Попович, С.Смаль-Стоцький та ін.
- *Спортсмени:* І.Гешко, Н.Лупу (легка атлетика); Т.Дорохова, Л.Січенікова (стрільба з лука) та ін.
- *Космонавт:* Л.Каденюк.
- *Майстри слова:* Юрій Федькович, Ольга Кобилянська, Осип Маковей, Євгенія Ярошинська, Іван Бажанський, Параска Амбросій та ін., німецькі літератори Ернст Рудольф Небауер, Людвіг Адольф Стауф-Сімінович; румунські літератори Міхай Емінеску, Арон Пумнул та ін.
- *Музиканти й композитори:* Д.Гнатюк, В.Івасюк, В.Михайлюк, Н.Яремчук, П.Дворський, С.Ротару, І.Бобул, Л.Сандулесу, А.Лорак, Чіпріан Порумбеску (румунський композитор) та ін.
- *Художники:* Є. Ліпецькій, М.Івасюк, Г.Гарас, І.Гончар та ін.

Показники успішного розвитку дітей

Діти 5-го року життя:

- знають назву свого населеного пункту, вулиці й деякі їх визначні пам'ятки;
- мають уявлення про те, що на території Буковини завжди мешкали й живуть багато різних людей.

Діти 6 (7)-го року життя:

- мають уявлення про те, що Буковина знаходиться у південно-західній частині України;
- виявляють цікавість до історії рідного населеного пункту, знають його стару і нову назву, називають і можуть стисло описати визначні пам'ятки рідного краю й імена деяких знаменитих людей;
- мають уявлення про правила поведінки при відвідинах святих і пам'ятних місць, музеїв;
- знають назви двох-трьох стародавніх народів, які жили в їх регіоні, і можуть назвати залишені ними пам'ятки;
- знають, що на території Буковини мешкають представники різних національностей, можуть назвати деякі з них;
- знають і називають символи України й символіку Чернівецької області.

Підрозділ «Художня література»

Орієнтовний перелік прозових творів (легенди, оповіді, казки, притчі, міфи тощо)

- буковинські легенди: «Чарівна квітка папороті», «Свято Івана Купала», «Черемош», «Легенда про Прут», «Легенда про Карпа, Семена та Явпругину», «Барвінок», «Скам'яніла багачка», «Калинове гроно», «Як Довбуш дістав силу», казки «Печера опришків», «Як хлопець пана позбувся», «Про царя і про мельника, що не мав жури», «Зароблені гроші» та ін.

- Болгарські*: «Чужі цеврулі» (казка) та ін.

- Вірменські*: «Замовник і майстер» (казка), «Хлопчик і вода» (пісенька) та ін.

- Єврейські: «Як царю Соломону сонечко допомогло», «Праведник і Лев» (казки); «Дві подруги і мішлоат», «Сосна», «Двійнята» (оповідання) Леа Гольдберг; «Пурім» (легенда) Рівка Еліцур та ін.

- Кримськотатарські*: «Як бджоли Кирк-Ор врятували», «Фонтан Арзи» (легенди); «Жадібний собака», «Уперті кози», «Щуплий-хваста», «Вовк і вівця», «Вовкі коза» (казки) та ін.

- Німецькі*: «Мушлядостатку», «Черепашкаї багатство» (легенди) та ін.

- Польські*: «Легенда про Варшавську Сирену», «Легенда про дракона» та ін.

- Російські: билини про богатирів Іллю Муромця, Добриню Микитича і Альошу Поповича та ін.

- Румунські: «Фет-Фрумос і пролісок», «Легенда про мерцишор», «Бджілка і павук» (легенди); «Бабина дочка, дідова дочка», «Дві монетки в трайсті», «Ведмідь та лисиця», «Коза та троє козенят» (казки) та ін.

-Українські: «Рукавичка», «Зачарована дівчина» (казки) та ін.

Орієнтовний перелік класичних та сучасних творів про Буковину

М.Марфієвич «Черемош»; М.Рачук «Модрина»; В.Вознюк «На тему «Небесної сотні»», «Черемош»; А.Добрянський «Легенда гір», «Федькович у дитинстві»; М.Ревуцький «Чорноброві гуцулочки», «Мое рідне село»; П.Палій «І знову гори як отари», «Мені Карпати пред очима»; Г.Северинюк «Німчич»; Г.Шевченко «Розтоки», «Ритм серця»; М.Влад «Довбуш»; Н.Кибич «Буковина»; В.Максимчук «Пісня Черемошу», «Осінь у горах», «Я кохаю тебе мій краю»; З. Колотило «Моя Буковина»; М.Юрійчук «Буковина»; О. Ковальська «Моя Буковина»; О.Швейко «Бережін Україну»; В.Михайлюк «Люблю Україну», «Новий день»; В.Григорак «Смерічки»; В.Пилипко «Путильчанка»; Г.Татарин «Горде плем'я»; І.Угрин «Наймиліший рай», «Усть-Путила»; Г.Баганюк «Буковина»; М.Брозинський «На Батьківщині солодкої Дарусі» та ін.

Орієнтовний перелік творів буковинських авторів

для читання і розповідання дітям

Для дітей 5-го року життя:

Ю.Федькович «По ширості», С.Воробкевич «Журавлики», Є.Ярошинська «Орел і лис»; К.Малицька «Зимові радощі»; В.Зубар «Рідні поля», «Перший лід»; В.Місевич «Їхав вовк візком», «Вуса»; М.Куєк «Рідна мова»; О.Лупул «Матвій», «Буковинчик»; А.Сучевану «Друзі», «Тополя»; Е.Скіпор «Мама», «Весна», «Мурашка»; С.Каба Гівірян «Політ метелика», «Буковина» та ін.

Для дітей 6 (7)-го року:

Ю.Федькович «Рідний край», «Січень», «Глогорожечка»; С.Воробкевич «Осінь», «То наші любі веселі Карпати»; Є.Ярошинська «Квіти»; К.Малицька «П'ять братів», «Незабудка»; І.Бажанський «Хмаринка»; В.Зубар «Пастушок»; В.Мельник «Народження дива»; В.Місевич «Неподілена хмара»; М.Куєк «Весна»; О.Савченко-Гнатюк «Крилатий дощик». «Від весни до осені»; З.Мензатюк «Тисяча парасольок»; М.Білогорка «Веселе полювання»; І.Нагірняк «Таїнство світлого празника», «Йорданська пригода», «На Андрея», «Обручки», «До Вовчого яру» та ін.

(* - тут і далі: використовуються, якщо у групі є діти цієї національності)

Орієнтовний перелік художньо-пізнавальних творів про Карпати

Для дітей 5-го року життя:

М. Ковбиш «Політ», «Вірю в майбутнє твоє Україно»; Г. Татарин «Осінь у горах»; М. Угрин «Рідний край»; І. Кутень «Пісня про Лук'яна Кобилицю»; Я. Кузик «З ювілейної хвили»; Г. Павленко «Гут родився Федькович» та ін.

Для дітей 6 (7)-го року життя:

І. Угрин «Свято полонин», «Буковинський правдоборець», «Батьківська стежина», «Вірю в майбутнє твоє Україно!», «Горде плем'я»; М. Ковбиш «Хата при дорозі»; Г. Татарин «Де сіножаті», «Заповіт предків-гуцулів»; М.Ревуцький «До 170 річчя від дня народження Юрія Федьковича»; Б. Мельничук «У Дихтинці при дорозі...» та ін.

Орієнтовний перелік творів буковинських авторів для заучування напам'ять

Для дітей 5-го року життя:

С.Воробкевич «Кого я люблю», «Веснянка», «Колискова»; П.Амбросій «Весна у мене в хаті», «Кізка», «Мороз»; О.Савченко-Гнатюк «Святий Миколай», «Дощик» та ін.

Для дітей 6 (7)-го року життя:

С.Воробкевич «Рідна мова», «Молитва для найменших», І.Бажанський «Рідна мати»; Д.Макогон «В тяжку годину»; П.Амбросій «Йшли по ягоди у ліс», «Мама вишила сорочку», «Косарик»; В.Зубар «Крила України»; М.Куек «Вітчизна»; О.Лупул «Буковино», «Байка» та ін.

Показники успішного розвитку дітей

Діти 5-го року життя:

- уважно слухають і розуміють текст, відповідають на питання за його змістом, виявляють цікавість до прочитаного;
- запам'ятовують цікаві епізоди твору, героїв, намагаються переказувати зміст, використовують моменти, що запам'яталися, у спілкуванні;
- можуть прочитати напам'ять невеликі вірші;
- впізнають героїв казок на ілюстраціях, уміють співвідносити зміст з ілюстраціями казок;
- висловлюють своє ставлення до вчинків персонажів казок.

Діти 6 (7)-го року життя:

- слухають, вчать напам'ять і розігрують за допомогою вихователя поетичні фольклорні твори;
- розуміють сенс прислів'їв, приказок, намагаються їх використовувати у відповідних життєвих ситуаціях;
- виявляють стійку цікавість до казок людей, що живуть на території Буковини, висловлюють своє ставлення до героїв казок, дають оцінку їх вчинкам;
- розуміють відмінність міфів, легенд, билин від казок;
- знають деякі твори сучасних письменників і поетів Буковини.

Підрозділ «Музика»

Орієнтовний перелік творів для слухання

- Єврейські: «Моше батеїва» (сл. Кадиш Йехуда., муз. Нисим Несимов); «Маоз цур йешуати» (сл.із єврейських джерел, муз. народна), «Бецет Ізраел» (сл.із єврейських джерел, муз. традиційна), «Сісу Весімху» (муз.і сл. народні) та ін.

- Кримськотатарські*: «Зараз прийде твоя мама» (колискова); «Ляльковий марш», «Ляльковий вальс» (муз. Е. Налбандова); «Барабан» (муз. і. Бахшиша, А. Мефаєва); «Хайтарма» (муз. О.Спендіарова) та ін.

- Польські*: «Подарунки Миколая» (сл. і муз. Б.Форма) «Mikołajowe prezenty» сл. і муз. Вожена Форма; «Шла дівчинка до лісочку» (польська нар. пісня) «Szła dziewczeczka do laseczka» polska melodia ludowa; «Мала баба півня» (польська нар. пісня) «Miała baba koguta» polska melodia ludowa та ін.

- Російські: «Котик заболел», «Котик выздоровел» (муз. О. Гречанінова); «Детская полька» (муз. М. Глінки); «Плач куклы» (муз. Т. Попатенко); «Клоуны» (муз. Д.Кабалевського) та ін.

- Румунські: «Парасолька» (сл. і муз. Ада Запорожну), «Бабине літо» (муз. М Унгурян), «Танець квітів» (муз. Г.Вієру) та ін.

- Українські: «Подоляночка» (нар. мелодія, обр. Л. Ревуцького); «Спи, моя дитино» (муз. Я. Степового); «Котик сіренький» (нар. пісня, обр. М. Вериковського); «Два півні» (нар. пісня, обр. М. Компанійця) та ін.

Орієнтовний перелік пісень

- Болгарські*: «Прекрасна Стоянка» (нар. мелодія); «Нам Господь тебе послав», «Голуб воркує в саду», «З Новим роком!» (нар. пісні); «Ти приходи швидше, сон-дрімото» (колискова) та ін.

- Вірменські*: «Заспіваємо вірменською», «Будівельник», «Моя мама», «Лялька-клоун», «Пісня куріпки», «Дінг-донг» (нар. пісні) та ін.

- Єврейські: «Севивон сов, сов, сов» (сл.Левін Кіпніс, муз. народна), «Ханукія лі йеш» (сл.Сара Глузман, муз. Нісан Кохен Мелемед) та ін.

- Кримськотатарські*: «Свійські тварини», «Між нами річка» (нар. пісні); «Моя качечка», «Я люблю співати» (муз. і сл. С. Усеїнова); «Зеленоголова качечка», «Осінь» (муз. Е. Налбандова, сл. О. Аміта); «Крим – Батьківщина моя» (муз. Е. Налбандова, сл. Ч. Аметова); «Я розмовляю рідною мовою» (муз. С. Кокури, сл. С. Усеїнова) та ін.

- Німецькі*: «Співаємо разом», «Пісенька від гніву», «Пісенька від страху», «Колисковатата», «Жаба» (нар. пісні); «Пори року» (нар. пісня, обр. Т. Попатенко, сл. А. Кузнецової) та ін.

- Польські*: «Капу, кап» (сл. і муз. Б.Форма) «Кари, кар» сл. і муз. Вожена Форма; «Крокує мала Аня» (сл. і муз. Б.Форма) «Maszeruje mała Ania» сл. і муз. Вожена Форма; «Марш з маками» (сл.М.Терліковська, муз. Л.Мікляшевські) «Marsz z makami» muz.Lech Miklaszewski, сл. Maria Terlikowska та ін.

- Російські: «Во поле береза стояла», «Начинаю танцевать», «Скачет, скачет воробей», «Заинька, попляши» (нар. пісні) та ін.

- Румунські: «Бджілка», «Мурашка», «Дари життя» (сл. Сільвія Каба Гівірян, муз. Іван Якобуца); «Колискова» (сл. муз. М Унгурян) «Cântek de leagan»; «Весна» «Primavara», «На добраніч» «Noapte buna» (сл. муз. Ада Зарожану), «Бабуся» «Bunicuta» (сл. муз. М Унгурян) та ін.

- Українські: «Бім-бом» (нар. примовка, обр. Я. Степового); «Зозуля» (нар. мелодія, обр. Ю. Михайленко); «Вийди, вийди, сонечко» (нар. мелодія, обр. Л. Ревуцького); «Веснянка» (нар. мелодія, сл. Р. Гриневича); «Дубарик» (нар. пісня) та ін.

Орієнтовний перелік творів для музично-ритмічних рухів (вправи, народні танці, хороводи)

- Білоруські*: «Лявоніха», «Знайди свій колір» (нар. мелодії) та ін.

- Німецькі: «Сніжний вальс» (муз. нар.) та ін.

- Єврейські: «Чири-бири-бом» (муз. і сл. народні) та ін.
- Кримськотатарські*: «Дитяча хайтарма», «Пастуша хайтарма», «Хусточка» (нар. мелодії) та ін.
- Молдавські*: «Молдовеняска» (обр. М. Чайкіна), «Жок–маре» (обр. Ю. Грибкова), «Бетуґа» обр. (В. Коструби), «Лекуручи» (обр. В. Максимова), «Жок» (обр. Берези), «Хора» (обр. В. Дубяги) та ін.
- Німецькі*: «Сніжний вальс» (муз. нар.) та ін.
- Польські*: «Один Краковяк» (сл. і мел. традиційні) «Krakowiaczek jeden» sl. i muz. tradycyjne); «Куявянки» (слова невідомого автора, мелодія польських народних мотивів в обр. А. Стадніцкого) «Kujawianki» melodia na motywach ludowych opracowana przez Andrzeja Stadnickiego, słowa autor nieznany) та ін.
- Російські: «Кадриль», «Приглашение», «Ахты, береза» (нар. мелодії); «Круговая пляска» (нар. мелодія, обр. С. Разренова), «Пошла млада за водой» (хоровод, обр. В. Агафонникова), «Парный танец» (муз. О. Тілічеєвої) та ін.
- Румунські: «Танцюй дівчинко», «Мак», «Алунелу, до танцю» (нар. мелодії), «Коаса» (нар. танець), «Ведмедик» (муз. Ю. Цибульські) «Ursulețul», «Плескай-тупай» (нар. мелодія) «Нор-Тор» та ін.
- Українські: «Змінний крок», «Танець хлопчиків з сопілками», «Аркан», «Танець дівчаток з хустками», «Ой, гарна я, гарна», «Запрошення», «Кривий танець» (нар. мелодії); «Гопачок» (муз. Р. Петрицького); «Танець з бубнами» (нар. мелодія, обр. М. Вериковського) та ін.
- Циганські*: «Циганський жок», «Циганська венгерка», «Циганочка» та ін.

Орієнтовний перелік творів для гри на дитячих музичних інструментах

- Єврейські: «Боу на банім банот» (нар. пісенька), «Лейцан катан» (сл. Сара Левфі-Танаї муз. Еімануель Аміран) та ін.
- Кримськотатарські*: «Є у мене руда коза» (нар. мелодія); «Моя качечка» (муз. С. Усеїнова); «Луджений казан», «Грай, моя сопілко» (нар. пісні) та ін.
- Польські*: «Сидить собі зайчик» (сл. Г. Тшетоцкі, муз. Анонім XVIIст. Опрацював Й. Клюковскі) «Siedzi sobie zajac» та ін.
- Румунські: «Мак, мак» (муз. Ада Зарожану) «Мас, мас» , «Зозуля, сіра пташка» (муз. І. Кіреску) «Cucule, pasăre sură»; «Музиканти» «Muzicanții», «Мерцішор» «Mărțișor» (муз. М. Унгурян) та ін.
- Російські: «Птички» (муз. О. Тілічеєвої), «Андрей-воробей» (нар. примовка, обр. О. Тілічеєвої), «Новогодняя полька» (муз. А. Александрова), «Маленькие музыканты» (муз. В. Семенова); «Сорока-сорока» (нар. мелодія, обр. Т. Попатенко), «Танец маленьких лебедей» (муз. П. Чайковського), «Дождик» (нар. наспіванка, обр. Ю. Слонова) та ін.
- Українські: «Ой, лопнув обруч», «Два ведмеді» (нар. пісні), «Печу, печу хлібчик» (нар. пісня, гра на металофонах), «Щедрик-ведрик», «Кума, кума, що варила?» (муз. Я. Степового) та ін.

Орієнтовний перелік музичних ігор

- Білоруські*: «Лавата» та ін.
- Вірменські*: «Чижик», «Зайчєня» та ін.
- Єврейські: «Сєвївончик хоче грати, а тепер -відпочивати», «Свїчечку беру до рук тільки як почую тільки звук», «Плакати збирався і... розреготався» та ін.
- Кримськотатарські*: «Між нами річка», «Продаємо горщики», «Сплутані коні», «Овечка», «Скачки», «Вовкі заєць», «Яблука», «Граз м'ячем» та ін.
- Німецькі*: «У завірюху-метелицю», «До нас йди» (муз. і сл. Е. Нотдорф), «Пори року» (нар. пісня, обр. Т. Попатенко, сл. А. Кузнецової), «Знову в круг» (нар. пісня, обр. В. Попова, сл. Я. Серпіна), «Раз, два, три, чотири, п'ять» та ін.
- Польські*: «Старий ведмідь» («Stary niedźwiedz»); «Маю вишиту я хустинку» («Mam chusteczkę haftowaną») та ін.

- Російські: «Гуси-лебеди», «Заря», «Каравай», «Горелки»; «Будь ловким» (муз. Н. Ладухіна); «Ищи игрушку» (нар. мелодія, обр. В. Агафонникова); «Ловушка» (нар. мелодія, обр. М. Сидельникова); «Займи домок» (муз. М. Магиденка); «Узнай по голосу» (муз. О. Тілічєєвої); «Найди себе пару» (муз. Т. Ломової) та ін.

- Румунські: «Спить ведмедик» («Ursul doarme si viseaza») та ін.

- Українські: «Дощик», «Не пустимо», «Перепілочка», «Подольноч-ка» (нар. мелодії); «Підемо в ліс» (нар. пісня); «Мак» (нар. пісня, обр. М. Лисенка); «Ой, на горі жито» (нар. мелодія, обр. К. Стеценка) та ін.

Показники успішного розвитку дітей

Діти 5-го року життя:

- виявляють цікавість до народної музики, позитивно реагують на неї;
- емоційно виконують пісеньки;
- виконують прості характерні рухи народних танців;

Діти 6 (7)-го року життя:

- знають про розмаїття музичного мистецтва людей, які мешкають на Буковині, виявляють стійку цікавість до народної музики;

- мають навички слухання народної музики, впізнають характерні відтінки її звучання;

- знають деякі народні музичні ігри;
 - мають елементарні навички гри на дитячих народних музичних інструментах;
 - знають назви народних музичних інструментів, відрізняють їх від сучасних;
 - з цікавістю беруть участь у підготовці і проведенні фольклорних свят;
 - передають свої враження й відчуття від народної музики в інших видах діяльності
- образотворчій, художньо-мовній, театральній, в ознайомленні з природою.

Підрозділ «Граємо разом»

Орієнтовна тематика ігор на взаємодію дітей

«Як тебе звуть?», «Назви ласкаво своє ім'я», «Встанемо в коло», «Броунівський рух», «Встанемо в пари», «Скульптор», «Насос», «Вгадай, хто вийшов», «Я дарую тобі подарунок», «Розкажи казку», «Так чи ні», «Друкарська машинка», «Телеграма», «Зберемося разом», «Слово з пісні», «Кішка, яка гуляє сама по собі» та ін.

Орієнтовна тематика сюжетно-рольових ігор

Сім'я. Наші сім'ї живуть поряд. Наші сусіди. Магазин. Супермаркет. Йдемо в гості. Приймаємо гостей. День народження. Лікарня. Поліклініка. Перукарня. Салон краси. Будинок моделей. Водії. Цирк. Ательє. Подорож. Ідальня. Бібліотека. Школа. Герої-рятувальники. Космонавти. Рекламне агентство. Дитячий садок. Театр. Гараж.

Орієнтовний перелік творів для ігор-інсценувань

Разом з основними програмними творами для інсценування рекомендується використовувати твори класичної і сучасної літератури, запропоновані в розділі «Художня література про Буковину».

Орієнтовний перелік лічилки, жеребкувань, пісеньок

- Єврейські: «Леха доді», «хан хайот», «Сімха раба» (пісеньки), «Ахат штайм» (лічилка) та ін.

- Кримськотатарські*: «Раз, два, три, чотири...», «Верблюди» (лічилки) та ін.

- Німецькі*: «Ранком рано в шість...», «Regenverse», «Was ist dass» (лічилки) та ін.

- Польські*: «Сіяла баба мак» (скоромовка «Siała baba mak»); «Заліз кіт на плід» (пісенька „Wlazł kotek na płotek”) та ін.

- Російські*: «Катился горох по блюду...», «Я куплю себе дуду...», «Заяцбелый...» (лічилки); «Коньвороной остался под горой...», «Ниточка или иголочка?» (жеребкування); «Кто засмеется...», «Первенчики, бубенчики...», «Мышка, мышка...» (пісеньки) та ін.

- Українські: «Бродить кіт по траві...», «Тікав заєць через ліс...», «Зайчик, зайчик, побігайчик...», «Я куплю собі дуду...», «Котилася торба...», «Хобре-бобре, заховайся добре...», «Бігпес через овес...» (лічилки) та ін.

Орієнтовний перелік рухливих ігор

- Білоруські*: «Михасик», «Пріла-горіла», «Іванка», «Льонок», «Заплетися, тин!», «У Мазапя», «Редьки», «Посадка картоплі», «Грушка» та ін.

- Болгарські*: «Перстень», «Ой, Ладо, Ладо» та ін.

- Вірменські*: «Сімь камінців», «Три камені», «Квіти і вітерці», «Гра в чих-чих», «Гра в джузі-топі», «Гра в рус-топі», «Пташка і сокіл», «Тупу- тупу» та ін.

- Єврейські: «Ядаім лемала», «Німха капаім ахат уштаім», «Бам ба ра ролі», «Йом - Лайла» («День –ніч»), «Гемеш-Шемеш» («Сонечко та дощик») та ін.

- Кримськотатарські*: «М'яч в ямі», «Топчек», «Арка топ», «Кой- качти», «Мирт», «Три камені», «Мормали», «Жеребчик», «Здрастуйте, майстер», «Мермерша» та ін.

- Молдавські*: «Сбей кушму» (Дэ жос кушма), «Пастух и стадо» (Чобанул ши турма), «Яблокот водящий», «Перешагивание через ноги» та ін.

- Німецькі*: «Я не знаю, де я», «Рослини ростуть», «Рибалко, чи глибока вода?», «Бас-гра», «Імператор, скільки кроків ти мені подаруєш?», «Метання панчішних м'ячиків», «Порятунок принцеси», «Сліпа корова», «Бігнажерстянках» та ін.

- Польські*: «Печемо тістечка» («Pieczemy ciastka»); «Локомотив» («Lokomotywa»); «Ліпимо вареники» («Lepimy pierogi») та ін.

- Російські: «Гуси-лебеди», «Обыкновенные жмурки», «Папочка-выручачка», «Горелки» «Пятнашки», «Лапта», «Малечена-калечина», «Молчанка», «Золотые ворота», «В ручеек», «Каравай» та ін.

- Румунські: «Ремінчик» («Cureluşa»), «Коза» («De-a capra»), «Перстень» («Ineluşul»), «Країна» («De-a țara»), «Сліпа бабця» («Baba oarba») та ін.

- Українські: «Перепілочка», «Горю, горю, пень», «Котився горішок», «Ледачий Гриць», «Гоп-гоп», «Вийшли в поле косарі», «Куй, куй, ковапі...», «Панас», «Горю-дуб», «Подоляночка», «Котилася торба» та ін.

*Орієнтовний перелік календарно-обрядових ігор
(на прикладі українських календарно-обрядових ігор)*

Веснянки: «Ой, ти весна, ти весна...», «Вийди, вийди, Іванку...»; купальські ігри: «А ми рутоньку посієм...», «Посію я рожу...»; жнивварські хороводи: «Жали женчики, жапи...», «А сонечко котиться, котиться...», «Закотилося да сонечко...»; колядки, щедрівки: «Коляд, коляд, колядниця», «Нашастя, здоров'я, нановий рік...» та ін.

Орієнтовний перелік хороводних і орнаментальних ігор

- Єврейські: «Шабат Шалом» (муз.і сл. народні), «Һайом йом шиши» (сл.Лея Аһарони муз.традиційна) та ін.

- Польські*: «Струнка Ялинка» («Choinka strojnisia" Śl. Jadwiga Mackiewicz, muz. Krystyna Kwiatkowska) та ін.

- Румунські: «Горнятка» («Ulcelele»), «Клубок» («Ghemul»), «Ріца, ріца, рая» («Rița, rița, raia») та ін.

- Російські: «Воробушки», «Оленюшка», «Лебедь», «Лен», «Костромушка» (хороводні ігри); «Проулочком», «Застенком», «В воротца», «Челноком», «Метелица» (орнаментальні ігри) та ін.

- Українські: «Розлилися води на три броди», «Ой, вийтеся, огірочки», «Унадився журавель», «Ой, летіла зозуленька», «Вишні-черешні», «Травень»; «Ой, у полі жито», «Біла квочка», «Старий горобейко», «Цить, не плач» (хороводні ігри) та ін.

Орієнтовний перелік пальчикових ігор

- Єврейські: «Бо елай порпар нехмад» «Мішпаха» (Сім'я) та ін.

- Кримськотатарські*: «Дістань камінчики» та ін.

- Російські: «Ласточка, перепелочка», «Киселек», «Банька», «Барашка купишь?», «Братцы», «Гости», «На блины», «У бабы Фроси», «На постой», «Перстенок», «Щелчки», «Коси, коса!», «В копну», «Воробей в гнезде», «Перетяжечки», «Прижми палец» та ін.

- Українські: «А цей пальчик...», «Сорока-ворона», «Доброго ранку», «Спечемо хлібчик», «Робота», «Пташенята в гнізді», «Хрущ», «Квіточка» та ін.

- Циганські*: «Каблучка за спиною», «Не дзвени!» та ін.

Показники успішного розвитку дітей

Діти 5-го року життя:

- можуть здійснити задум майбутньої гри;
- володіють узагальненими способами побудови ігрового образу;
- беруть участь у різних видах ігор, емоційно позитивно відгукуються на них;
- уміють будувати доброзичливі відносини з партнерами по грі.

Діти 6 (7)-го року життя:

- використовують в іграх реальні й казкові ситуації, передають взаємини між людьми, знання про найближче оточення (сім'я, дитячий садок, місто, село);

- можуть втілити власний задум у творчих іграх, цікаво і змістовно розгорнувши сюжет;

- знають різні види ігор;

- уміють будувати дружні партнерські відносини, самостійно об'єднуються в іграх за інтересами, самостійно домовляються один з одним, розподіляють ролі, намагаються самі вирішувати конфліктні ситуації.

РОЗДІЛ 3. РОБОТА ІЗ СІМ'ЄЮ

Формування позитивних етнічних відносин між дітьми бажано починати з дошкільного віку, а саме з виховання культури міжособистісних відносин і міжнаціональної взаємодії.

Необхідно враховувати ту об'єктивну обставину, що дитина є суб'єктом певного соціуму і на її розвиток у першу чергу впливають усі члени сім'ї й родичі. Тому ефективність роботи з дітьми значною мірою залежатиме від ефективності роботи педагогів з батьками.

Саме сім'я визначає стартовий розвиток дитини і впливає на розвиток її міжособистісних відносин з іншими дітьми. Тому необхідно розробити й застосовувати ефективні форми взаємодії дошкільної установи із сім'єю з урахуванням регіональних особливостей Буковини.

Як правило, у кожній групі дошкільної установи є діти різних національностей. Їх батьки спілкуються один з одним, але це спілкування часто має вітальний характер. На користь дітей, їх виховання й розвитку батьківське спілкування повинне стати насиченим, доброзичливим і різноманітним, і організувати його повинні вихователі.

Для того щоб робота з батьками була плідною, необхідно перш за все провести соціологічні дослідження (опитування, анкетування, тестування тощо) для визначення напрямів цієї роботи. Наступним етапом буде вибір форм роботи із сім'ями. Це можуть бути:

- клуби зустрічей із цікавими людьми, серед яких можуть бути і батьки, наприклад: «Давайте познайомимось», «Наш дитячий сад - багатонаціональний дім», «Особливості виховання дітей у національних сім'ях», «Роль батька і матері у вихованні майбутніх громадян Буковини», «Ставлення до бабусь і дідусів в національних сім'ях», «Національні звичаї і традиції», «Література буковинських авторів для дітей»;

- дні відчинених дверей у національних групах;

- дні, тижні, декади, фестивалі національних культур у дитячому садку, у рамках яких батьки набувають або поповнюють знання про традиції, звичаї, культуру людей, які живуть на території Буковини;

- вечори розваг, які зазвичай проводяться з дітьми і для дітей, можуть бути розширені і за змістом, і за складом учасників. У підготовці й організації таких заходів батьки можуть брати найбезпосереднішу й найактивнішу участь. Тематика таких заходів може бути різноманітною: «Запрошуємо гостей у хату», «Зустрічаємо свято», «Національна кухня», «Святкування днів народження», «Живемо в мирі і злагоді», «Мова сусідів» та ін.;

- організація роботи музеїв, кімнат, куточків з народознавства, краєзнавства, етнографії;

- організація роботи гуртків з ознайомлення з народними промислами (із залученням членів сімей);

- шиття національних костюмів до святкових заходів;

- інформаційні бюлетені, які готують вихователі для батьків, повинні містити цікавий пізнавальний матеріал, наприклад: «Імена наших дітей», «Знайомимось з сім'єю...», «Бабусі і дідусі наших дітей», «Пограйте з дітьми в національні ігри», «Колискові пісні» та ін.;

- зустрічі з батьками в групі, наприклад: «Дружать діти - дружать сім'ї». На цих зустрічах діти можуть знайомитися із сім'ями своїх друзів, разом зустрічати свята, що сприятиме об'єднанню батьків і дітей.

ДОДАТОК 1.
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК
ДО ПРОГРАМИ «БУКОВИНСЬКИЙ ВІНОЧОК»

Буря – це дуже сильний і тривалий вітер, що викликає руйнування на суші та морі.

Гуманність – людяність, любов до людей, повага до їх індивідуальності, увага до їх потреб і почуттів.

Грози – це атмосферні явища, при яких у хмарах і між хмарами виникають електричні розряди – блискавки, що супроводжуються громом.

Грунт – це тонкий пухкий шар земної поверхні, якому властива родючість.

Духовність – такий рівень розвитку й саморегуляції особи, при якому головними орієнтирами у власному житті є загальнолюдські цінності.

Екологія – наука про взаємодію рослин, тварин і людини з навколишнім середовищем.

Етика – вчення про мораль, моральність. Сукупність норм поведінки, мораль якої-небудь суспільної групи, професії.

Етикет – встановлений порядок форм і норм поведінки.

Етнічна толерантність – система цінностей, поглядів, що базуються на визнанні толерантності в міжетнічних відносинах; уміння приймати людей з іншою культурою, свідомістю, традиціями і психологічна готовність до взаємодії з ними на основі терпимості і злагоди.

Етнічний – такий, що стосується до якого-небудь народу, його культури.

Етнографія – наука, що вивчає матеріальну і духовну культуру народів.

Заказник – територія, на якій охороняють ландшафт, усі або окремі види тварин і рослин.

Заповідник – ділянка землі або водної поверхні, де є об'єкти особливої наукової або культурної цінності (рідкісні ландшафти, геологічні утворення, види тварин і рослин).

Звичай – загальноприйнятий порядок, традиційно сталі правила суспільної поведінки, що зберігаються багатьма поколіннями.

Землетруси – це підземні поштовхи і коливання поверхні Землі, що викликані переважно процесами, які відбуваються в її надрах.

Злива – це сильний, але переважно короткочасний дощ, що триває до 2-3 годин.

Зсув – це сповзання земляних мас вниз по схилу.

Інтернаціоналізм – взаємна повага, дружба між народами.

Клімат – це багаторічний режим погоди певної місцевості.

Корисні копалини – це гірські породи і мінерали, що використовуються людиною безпосередньо після видобутку або після переробки.

Ландшафт – вид якої-небудь місцевості в поєднанні рельєфу (рівнин, пагорбів, гір), води, рослинності. (У мистецтві-пейзаж.)

Міжкультурна освіта – освіта громадян країни різних національностей з метою забезпечення для них і їх культур рівних можливостей, виховання взаємного культурного розуміння, реалізація принципів толерантності у відносинах представників різних етнічних і конфесійних груп.

Народ (етнос) – 1. Об'єднання родів і племен із загальною територією, однаковими віруваннями, звичаями, обрядами. 2. Населення країни.

Народознавство – наука, що вивчає культуру і побут народів, етнографія.

Національність – приналежність до нації або народу (етносу).

Обряд – сукупність встановлених звичаєм дій, у які втілюється який-небудь культовий зміст, пов'язаний з календарними, релігійними й сімейними святами.

Паводок – раптове і періодичне затоплення місцевості в результаті підняття рівня води у річці або іншій водоймі.

Повінь – значне затоплення місцевості внаслідок підняття рівня води в річці.

Пам'ятки природи – це природні утворення (печери, водоспади, печери, ліси, окремі дерева і т.п.), що мають наукову, культурно-освітню, історичну, навчальну цінність та охоронюються з метою їх збереження.

Патріотизм – любов до батьківщини.

Реліквія – річ, що зберігається як пам'ять про минуле і що є предметом поклоніння, шанобливого ставлення.

Рельєф – це сукупність різноманітних за формою і походженням нерівностей земної поверхні.

Ремесло – професійне заняття, виготовлення виробів ручним, старовинним способом.

Репатріація – повернення на батьківщину військовополонених, цивільних полонених, біженців, переселенців.

Рід – об'єднання родичів; ряд поколінь, що походять від одного предка.

Родовід – перелік поколінь одного роду, що встановлює походження і ступені спорідненості.

Сім'я – група родичів, що живуть разом (чоловік, дружина, батьки з дітьми).

Соціалізація – розвиток особи в процесі взаємодії з соціальною дійсністю, який відбувається впродовж життя людини.

Соціальна дійсність – реальність, основою якої є люди як соціальні істоти, їх життя, діяльність, взаємини.

Соціальний досвід дитини – сукупність знань, умінь і навиків взаємодії з соціальною дійсністю, система ставлення до неї.

Спілкування – взаємодія дитини з людьми, які її оточують, і однолітками для обміну пізнавальною й емоційною інформацією, знаннями, вміннями й навиками.

Фауна – сукупність видів тварин.

Флора – 1. Всі рослини, що ростуть на якій-небудь території. 2. Давньоримська богиня квітів, весни, юності.

Ціннісне ставлення дитини до світу – сукупність сформованих уявлень і вибіркового відносин як результат усвідомлення соціальної дійсності й відносин людей.

ДОДАТОК 2
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ
до програми «БУКОВИНСЬКИЙ ВІНОЧОК»

1. Базовий компонент дошкільної освіти. – Київ 2012.
2. Білан О.І., Возняк Л.М., Максименко О.Л. та ін. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» – Тернопіль; Мандрівець, 2012.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. - Мюнхен 1985.
4. Воропай О. Звичаї нашого народу. – К., 1993.
5. Вороніна Т. Народні традиції у вихованні дошкільнят. К., 2012.
6. Вороніна Т. Музей у дошкільному навчальному закладі. К., 2011.
7. Детские подвижные игры народов СССР : пособие для воспитателей детского сада/[сост. А. В. Кенеман; под ред. Т. И. Осокиной]. - Москва: Просвещение, 1988.-239 с.
8. Джаман В.О., Костащук І.І. Національна структура населення етноконтактних зон: монографія. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2009. – 288 с.
9. Довженко Г. В. Український дитячий фольклор І Г. В. Довженко. – К., 1981
10. Дроздик К.І. Історія поляків на Буковині (Авторська програма та методичні матеріали. – Чернівецький інститут післядипломної педагогічної освіти, 2004.
11. Дуб Р.Й., Богайчук М.А. Письменники Буковини – дітям. Чернівці, 2000.
12. Жуковський А. Історія Буковини // Час. – 1992.
13. Жупанський Я.І., Заячук М.Д., Скрипник Я.П., Сухий П.О., Тюфтії А.Г. Географія рідного краю. Чернівецька область. – Чернівці. –1999.–160с.
14. Історія. – Чернівці: Рута, 2000. – 284 с.
15. Калуська Н. Про символи та обереги дому нашого.- ж. Писанка 1995.
16. Кончина Л.П., Белкіна Е.В. Проскура О.В. та ін. Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» – Київ 2012.
17. Кримська колиска І [за ред. М. А. Араджионі]. – К.: Голов, спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України; Сімферополь : Центр етносоц. дослідж., 2002. -200 с.: іл. – болг., вірм., грец., нім., кримськотатар., рос., укр.
18. Лозинська Є.Ф. Українське народознавство дітям дошкільного віку.- Львів Оріяна – Нова 2008.
19. Луценко І.О. Моя країна – Україна. Українське народознавство для дошкільнят. Київ 2008.
20. Матвієнко П. Життєдайні джерела патріотизму. ж.Д/В №8 2001.
21. Перхалюк У.В. Фольклорно – етнографічний гурток. Т., Х., «Ранок», 2009.
22. Програма по дошкільній освіті «Гангані»//Іерусалим-Москва-Самара.- 2010.
23. Скуратівський В. Березиня. –Київ 1987.
24. Стельмахович М. Народна педагогіка – Київ 1985.
25. Стельмахович М. Феномен народних звичаїв і традицій// Народознавство – 1994.
26. Федорак В.Ф., Черкач Н.І. Оповідання з історії рідного краю. Чернівці, Зелена Буковина, 2004.
27. Шошана Клігман «Весемахта бехагеха»// Навчально-методичний посібник .– «Джойнт» Єрусалим 2002.

Інтернет -джерела

1. Видатні Чернівчани. Буковинські свята та фестивалі. Буковинські чемпіони (розділ «Наше місто»)
<http://cv.goldenpages.ua/#>
2. Видатні особистості нашого краю
<http://www.chigiriv.narod.ru/region/star.htm>
3. Історія Буковини
http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%91%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8